

DE VERBORGEN VALLEI

**Onderzoek naar de behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie
in het reformatorisch speciaal onderwijs**

**Praktijkonderzoek voor de opleiding Creatieve Therapie Muziek
Aan de Hogeschool van Utrecht te Amersfoort**

**Laurine Ebbers
2005**

VOORWOORD.....	4
INLEIDING	5
HOOFDSTUK 1: OPZET VAN HET ONDERZOEK.....	6
1.1 Algemeen	6
1.2 Probleemstelling.....	6
1.2.1 Doelstelling.....	6
1.2.2 Hoofdvraag.....	6
1.2.3 Deelvragen.....	6
1.3 Keuzetrichter.....	7
1.3.1 Type onderzoek	7
1.3.2 Onderzoeksmethode	7
1.3.3 Samen of alleen	7
1.4 Onderzoeksdesign	7
1.4.1 Onderzoekspopulatie	7
1.4.2 Inventariserend onderzoek.....	8
1.4.3 Vooronderzoek en achtergrondinformatie	8
1.4.4 Dataverzameling	9
1.5 Kwaliteitsaspecten.....	10
1.5.1 Betrouwbaarheid	10
1.5.2 Validiteit	11
1.5.3 Controleerbaarheid	11
HOOFDSTUK 2: BEGRIPPEN IN DIT ONDERZOEK.....	12
2.1 Reformatorische identiteit.....	12
2.2 Speciaal Onderwijs.....	12
2.3 Commissie van begeleiding	12
2.4 REC.....	12
2.5 BGS.....	13
2.6 SPD/MEE	13
2.7 RIAGG.....	14
2.8 Eleos	14
2.9 Sociale vaardigheidstraining	14
2.10 PAD-methode.....	14
2.11 Muziektherapie	15
HOOFDSTUK 3: VOORONDERZOEK EN ACHTERGRONDINFORMATIE	16
3.1 Algemeen	16
3.2 Relevante literatuur en informatie.....	16
3.2.1 Algemeen	16
3.2.2 Onderzoek.....	16
3.2.3 Reformatorische identiteit	16
3.2.4 Muziektherapie.....	17
3.3 Contacten met instellingen of instanties	17
3.4 Interview met muziektherapeute van Eleos.....	18
3.5 Ervaringen door stage op een reformatorische school voor speciaal onderwijs	19

HOOFDSTUK 4: ANALYSE VAN DE DATAVERZAMELING.....	21
4.1 Algemeen	21
4.2 Analyse per interviewvraag	21
HOOFDSTUK 5: CONCLUSIE EN AANBEVELINGEN	30
5.1 Algemene conclusie	30
5.2 Conclusie aan de hand van de deelvragen	30
5.3 Conclusies uit vooronderzoek en achtergrondinformatie.....	34
5.4 Overige opmerkingen	35
5.4.1 Algemeen	35
5.4.2 Redenen voor verschil tussen de scholen.....	35
5.4.3 Weinig voorkomen van bepaalde problemen	35
5.4.4 Belang van training aan leerkrachten	35
5.5 Aanbevelingen	35
5.5.1 Algemeen	35
5.5.2 Vervolgonderzoek	35
5.5.3 Overige relevante onderzoeken	35
5.5.4 Praktijkproject.....	36
GERAADPLEEGDE BRONNEN.....	37
BIJLAGE 1: RESULTATEN PER SCHOOL	39
BIJLAGE 2: DEFINITIE VAN MUZIEKTHERAPIE	59

*'En de Geest des HEEREN week van Saul,
en een boze geest van den HEERE verschrikte hem.*

*Toen zeiden Sauls knechten tot hem: Zie toch, een boze geest Gods verschrikt u.
Onze heer zegge toch uw knechten die voor uw aangezicht staan,
dat zij een man zoeken die op de harp spelen kan;
en het zal geschieden als de boze geest Gods op u is,
dat hij met zijn hand spele, dat het beter met u worde.*

*Toen zeide Saul tot zijn knechten:
Ziet mij toch naar een man uit, die wel spelen kan en brengt hem tot mij.*

*Toen antwoordde een van de jongelingen en zeide: Zie, ik heb gezien een zoon van Isaï,
den Bethlehemiet, die spelen kan; en hij is een dapper held en een krijgsman en verstandig
in zaken en een schoon man, en de HEERE is met hem.*

Saul nu zond boden tot Isaï en zeide: Zend uw zoon David tot mij, die bij de schapen is.

*Toen nam Isaï een ezel met brood en een lederen zak met wijn en een geitebokje,
en zond ze door de hand van zijn zoon David aan Saul.*

*Alzo kwam David tot Saul en hij stond voor zijn aangezicht;
en hij beminde hem zeer en hij werd zijn wapendrager.*

*Daarna zond Saul tot Isaï om te zeggen: Laat toch David voor mijn aangezicht staan, want
hij heeft genade in mijn ogen gevonden.*

*En het geschiedde als de geest Gods over Saul was, zo nam David de harp en hij speelde
met zijn hand; dat was voor Saul een verademing, en het werd beter met hem en de boze
geest week van hem.'*

Bovenstaande citaat komt uit de Bijbel (1 Samuël 16 vers 14-23). Eeuwenlang geleden kende men de kracht al die muziek heeft op mensen.

Juist dit citaat is vaak het enige voorbeeld wat bij reformatorische christenen bekend is als het gaat om de vraag wat muziektherapie is.

In dit onderzoek heb ik getracht om een goed beeld te krijgen van de behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie in het reformatorische speciaal onderwijs, een onontgonnen gebied, *de verborgen vallei*. De uitwerking hiervan kunt u vinden in dit onderzoeksverslag.

Mijn dank gaat uit naar de personen van wie ik begeleiding heb gekregen voor dit onderzoek, namelijk de faciliterende praktijkbegeleiding van Corina Verhoef en Wenny Evers en de onderzoeksbegeleiding van Huub Notermans. Zij maakten het mogelijk om de onderzoeksstage te lopen en het onderzoek op de juiste manier op te zetten en uit te voeren. Verder naar de onderzoeksgroep die mij de gegevens heeft verschaft voor het onderzoek. Zonder hen was dit verslag er niet gekomen en kon het nooit een totaalonderzoek zijn. Gelukkig was iedereen zeer bereid om mee te doen. Ook wil ik denken aan mijn vrienden en familie die me met raad, daad, steun en de nodige afleiding hebben bijgestaan. Vooral gaat mijn dank uit naar God die mij steeds weer de kracht gaf die ik nodig had.

Laurine Ebberts
Maart 2005

Voor u ligt het verslag van het praktijkonderzoek dat uitgevoerd is in het kader van de opleiding Creatieve Therapie Muziek (hierna te noemen muziektherapie) aan de Hogeschool van Utrecht te Amersfoort.

Het onderzoek is uitgevoerd om te voldoen aan een van de voorwaarden uit het Landelijk OpleidingsProfiel (LOP), namelijk om bij te dragen aan kennisontwikkeling en innovatie van de beroepspraktijk via praktijkgericht onderzoek en reflectie op de beroepspraktijk.

Het verslag van dit onderzoek is geschreven aan de hand van de criteria in de studiehandleiding *praktijkonderzoek vierde jaar voltijd, studiejaar 2004/2005* en bevat een weergave van de verschillende onderwerpen en activiteiten die gedurende het gehele onderzoeksproject aan de orde zijn gekomen.

Allereerst is er een oriëntatie en verdieping in het onderzoeksonderwerp geweest door gesprekken, ervaringen en literatuuronderzoek. De resultaten hiervan zijn weergegeven in hoofdstuk 3: Vooronderzoek en achtergrondinformatie. Ook zijn in dat hoofdstuk onderdelen opgenomen die zijn uitgevoerd tijdens het eigenlijke onderzoek, geen directe resultaten opleverden voor de deelvragen, maar meer achtergrondinformatie verschaft hebben.

Voor het uitvoeren van het onderzoek moesten bepaalde keuzes gemaakt worden, namelijk voor de probleemstelling, de hoofdvraag, het type onderzoek, het onderzoeksdesign en het al of niet samenwerken. Deze keuzes zijn opgenomen in hoofdstuk 1: Opzet van het onderzoek.

Algemene begrippen die van belang zijn voor het verstaan van het onderzoek, zijn opgenomen in hoofdstuk 2: Begrippen in dit onderzoek.

De analyse van de resultaten (hoofdstuk 4) en de conclusies van het onderzoek (hoofdstuk 5) hebben uiteindelijk de vorm gekregen van praktijkaanbevelingen (paragraaf 5.5).

Verder is er een lijst van geraadpleegde bronnen (hoofdstuk 6) en zijn in de bijlagen details van de resultaten en overige informatie opgenomen.

De reden dat ik ertoe ben gekomen om dit onderzoek te gaan uitvoeren, is de volgende:

In het studiejaar 2003-2004 heb ik mijn therapiestage gedaan bij Stichting De Rozelaar, een protestants-christelijke stichting voor mensen met een verstandelijke beperking. Vanaf februari 2004 ben ik bij deze stichting tevens gestart met een baan als muziektherapeut. Een deel van mijn cliënten was afkomstig uit de reformatorische hoek.

Zelf ben ik een reformatorische christen en door gesprekken, reacties en ervaringen weet ik van de weinige bekendheid van muziektherapie in de reformatorische gezindte.

Toch was ik van mening dat in de reformatorisch (gereformeerde) hulpverlening, met name in de geestelijke gezondheidszorg en het speciaal onderwijs, wel meer mogelijkheden zouden zijn voor muziektherapie.

Het plan ontstond om mijn praktijkonderzoek (en ook het praktijkproject) te richten op deze doelgroep. Het was mogelijk om een stageplek te krijgen op de Rehobothschool in Ede, een reformatorische school voor speciaal onderwijs, en daarvandaan het onderzoek uit te voeren.

De gegevens die ik te weten zou komen, zouden mij en anderen van pas kunnen komen in het verlenen van muziektherapie, maar ik zou ook door mijn werk en stage aan gegevens voor het onderzoek kunnen komen. Zo heeft alles dus geleid tot het onderwerp waar het praktijkonderzoek over gaat.

In de probleemstelling zal ik meer vertellen over dit onderwerp en de koppeling hiervan naar het praktijkonderzoek.

Laurine Ebbers
Maart 2005

1.1 Algemeen

Om een onderzoek op een zo goed mogelijke manier uit te voeren en kwaliteit te waarborgen, is het belangrijk om in de opzet van het onderzoek helder beschreven te hebben wat de uitgangspunten en doelstellingen zijn, welke keuzes gemaakt zijn en hoe het onderzoeksontwerp vorm krijgt om het onderzoek betrouwbaar, valide en controleerbaar uit te voeren.

1.2 Probleemstelling

In de hulpverlening op reformatorische grondslag wordt weinig gebruik gemaakt van Creatieve Therapie Muziek (hierna te noemen muziektherapie) en is hier weinig bekend over. Dit geldt voor onder andere werkelden als de GGZ, verstandelijk gehandicaptenzorg en het speciaal onderwijs. Er is mij alleen maar een zeer klein aantal muziektherapeuten bekend die in één reformatorische instelling voor GGZ werkzaam zijn en in de andere werkelden wordt geen gebruik gemaakt van muziektherapie. Ook is er weinig of geen literatuur te vinden over dit onderwerp binnen de reformatorische gezindte. Toch ben ik van mening dat er binnen de hulpverlening met een reformatorische signatuur wel meer mogelijkheden zijn voor muziektherapie. Mijn aandacht gaat in de eerste plaats uit naar het speciaal onderwijs.

Zelf ben ik een reformatorische christen en heb mijn therapiestage gedaan bij een protestants-christelijke stichting voor mensen met een verstandelijke beperking. Een deel van mijn cliënten was afkomstig uit de reformatorische hoek.

Door gesprekken, reacties en ervaringen weet ik van de zeer kleine bekendheid van muziektherapie in de reformatorische hulpverlening en sommige ideeën die daarover heersen.

In mijn onderzoek wil ik me richten op de behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs. Daarbij wil ik in mijn vooronderzoek gebruik maken van ervaringen van een muziektherapeut die in de reformatorische Geestelijke Gezondheidszorg werkzaam is en van achtergrondinformatie die ik nog hoop te vinden.

Verder hoop ik ook ervaringen op te doen door muziektherapie te geven op een reformatorisch school voor speciaal onderwijs.

1.2.1 Doelstelling

Ik denk dat dit onderzoek van belang is voor de reformatorische scholen voor speciaal onderwijs, zodat zij een beeld hebben van de mogelijkheden van muziektherapie als aanvullende vorm van begeleiding voor zorgleerlingen met psychosociale problemen. Ook verwacht ik dat het onderzoek bij (de beroepsgroep van) Creatief Therapeuten een bijdrage zou kunnen leveren in het beeld dat er is van de behoefte aan en mogelijkheden voor het verlenen van muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs.

1.2.2 Hoofdvraag

Welke behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie zijn er in het reformatorisch speciaal onderwijs?

1.2.3 Deelvragen

1. Hoeveel zorgleerlingen met psychosociale problemen zijn er in het reformatorisch speciaal onderwijs?
2. Welke problemen hebben zij?
3. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?
4. Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?

5. Wat is de visie van de reformatorische scholen voor speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?
6. Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?
7. Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van de instelling?

1.3 Keuzetrichter

1.3.1 Type onderzoek

Het onderzoek heeft betrekking op segment 2 van de beroepskwalificaties voor de Creatief Therapeut, nl. *werken in en vanuit een arbeidsomgeving*, hier nader gespecificeerd in het reformatorisch speciaal onderwijs.

Er wordt *inventariserend onderzoek* gedaan naar de behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs. Inventariserend onderzoek is het in beeld brengen en analyseren van een (uitgangs)probleem of situatie.

1.3.2 Onderzoeksmethode

In het onderzoek wordt gebruik gemaakt van semi-gestructureerde interviews aan de hand van vooraf opgestelde vragen en van inhoudsanalyse.

1.3.3 Samen of alleen

Er is voor gekozen om het onderzoek alleen uit te voeren, omdat het te onderzoeken onderwerp niet heel omvangrijk is. Wel moet ervoor gewaakt worden dat het onderzoek zo objectief mogelijk wordt uitgevoerd. Hiervoor zal er voortdurend contact gehouden worden met de consultant en medestudenten (klankbordgroep).

1.4 Onderzoeksdesign

1.4.1 Onderzoekspopulatie

De doelgroep die ik op het oog heb, is het reformatorisch speciaal onderwijs. Het onderzoek zal daadwerkelijk gedaan worden d.m.v. interviews met intern begeleiders van de 5 scholen voor reformatorisch speciaal onderwijs die er in Nederland zijn.

De functie en positie van de intern begeleiders binnen de school is zodanig dat zij de nodige informatie voor dit onderzoek kunnen bieden. Zij hebben zicht op alle te bevragen terreinen. De intern begeleider (IB'er) is verantwoordelijk voor:

1. de ondersteuning van het onderwijzend en onderwijsondersteunend personeel. Methoden die ter beschikking staan, zijn: werkbegeleiding, intervisie, supervisie en videobegeleiding.
2. het organiseren van de leerlingenzorg
3. het organiseren van een zo optimaal mogelijk leerklimaat binnen de school. Dit houdt onder andere in: zorgen voor een goed leerling-volgsysteem, zorgen voor een goede indeling van leerlingen in groepen, aansturen van inhoudelijke vergaderingen m.b.t. leerlingenzorg en onderwijsinhoudelijk aspecten.
4. het leiden van de leerlingbesprekingen, en heeft daarin een didactisch-pedagogische inbreng
5. het coördineren van de vergaderingen van de Commissie van Begeleiding

De te interviewen scholen voor speciaal onderwijs bestaan uit meerdere afdelingen (SBO en ZML). Daarom zullen er mogelijk meerdere interviews gehouden moeten worden, namelijk met de IB'ers van beide afdelingen voor het krijgen van volledige informatie over het onderwijs. Er zullen alleen meerdere interviews afgenomen worden indien de informanten

aangeven dat zij niet genoeg kennis hebben van de beide afdelingen van hun school of indien een extra interview aanvullende informatie zal verschaffen.

1.4.2 Inventariserend onderzoek

Inventariserend (ook wel diagnostisch) onderzoek is het in beeld brengen, inventariseren, beschrijven en analyseren van een (uitgangs)probleem of situatie.

Kenmerken van inventariserend of diagnostisch onderzoek zijn:

- Het product dat nagestreefd wordt is een inventarisatie en analyse van het probleem
- De functie van het onderzoek is meestal het doen van aanbevelingen voor het handelen, maar vooral om praktijkwerkers aan het denken te zetten
- Onderzoeksproducten worden ná het onderzoek in de praktijk 'opgenomen'
- o Stappenplan:
 - Verkenning van het 'perspectief'
 - Vaststellen van het 'perspectief'
 - Vaststellen van de databronnen en dataverzamelingstechnieken

De databronnen en dataverzamelingstechnieken die gebruikt worden, bepalen de resultaten. De gegevens die verzameld worden voor het onderzoek kunnen aan verschillende bronnen of 'informatiedragers' ontleend worden.

De bron die gekozen wordt, bepaalt het perspectief van het onderzoek. Het is dus belangrijk dat gerealiseerd wordt dat de keuze van de databronnen heel bepalend kan zijn voor het uiteindelijke perspectief. Er kunnen meerdere databronnen naast elkaar gebruikt worden, om een volledig beeld van de situatie te krijgen.

Naast de te gebruiken databronnen kunnen de te hanteren dataverzamelingstechnieken heel bepalend zijn voor het perspectief.

Kwalitatieve dataverzamelingstechnieken als het open interview en de focusgroep zijn interactief van aard. Bij deze technieken is er sprake van persoonlijk contact, een persoonlijke benadering en onderlinge communicatie. De werkelijkheid wordt door deze technieken zo min mogelijk gereduceerd. Via een kwantitatieve techniek als een enquêteformulier met voorgestructureerde vragen en antwoordcategorieën treedt een enorme reductie op. Deze dataverzamelingstechniek werkt als raster, waardoor het onmogelijk wordt om aan te geven wat iemand werkelijk ervaart of beleeft.¹

Uitgebreidere informatie over de dataverzamelingstechnieken die in dit onderzoek worden gebruikt, zijn te vinden in paragraaf 1.4.4.

1.4.3 Vooronderzoek en achtergrondinformatie

In het vooronderzoek (voordat het eigenlijke onderzoek startte) is er een oriëntatie en verdieping in het onderzoeksonderwerp geweest door middel van gesprekken, ervaringen en literatuuronderzoek. De tot het begin van het onderzoek bekende bevindingen zijn kort verwerkt in de probleemanalyse en uitgebreider opgenomen in hoofdstuk 3: Vooronderzoek en achtergrondinformatie.

Ook nadat het eigenlijke onderzoek gestart is, zal er achtergrondinformatie verkregen worden door het voeren van gesprekken, opdoen van ervaringen en ontdekken van literatuur. Deze informatie zal ook opgenomen worden in hoofdstuk 3. Het zal geen directe dataverzameling voor het onderzoek zijn, maar meer achtergrondinformatie verschaffen.

¹ Migchelbrink, F., Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn, 5^e herziene en uitgebreide druk, SWP, Amsterdam, 2000 (pag. 18, 113-115)

In de achtergrondinformatie zal er onderscheid gemaakt worden in:

- o Literatuur/informatie over muziektherapie (o.a. die bekend is in de reformatorische psychosociale hulpverlening) en over andere relevante onderwerpen
- o Ervaringen van een muziektherapeut in reformatorische GGZ
- o Ervaringen door stage in het reformatorisch speciaal onderwijs

1.4.4 Dataverzameling

Databronnen

De databronnen die in dit onderzoek gebruikt worden, zijn

- Individuele personen

De individuele personen zullen in dit onderzoek worden aangesproken als informanten, omdat zij op grond van hun positie veel kunnen zeggen over het te onderzoeken onderwerp. Vanuit hun functie hebben de intern begeleiders een goed overzicht over de begeleiding van zorgleerlingen met psychosociale problemen, contact met en ondersteuning/begeleiding van de leerkrachten en overleg met het bestuur en de directie van de scholen.

Dit is in tegenstelling tot de aanspraak 'respondenten', die niet van toepassing is op dit onderzoek.

Respondenten zijn vertegenwoordigers van een populatie, ze worden aangesproken als persoon zelf, om gegevens over hemzelf, zijn ideeën, opvattingen e.d. te krijgen. Informanten worden uitgezocht vanwege hun veronderstelde deskundigheid inzake de onderzochte materie.

- Documenten

Hiermee wordt bedoeld: de geschreven en gedrukte teksten waarin informatie staat over het onderwerp, bijv. literatuur, artikelen, beleidsnota's, archieven, intern en extern statistisch materiaal, administraties, schoolplannen en informatiegedisken.²

Dataverzamelingstechnieken

In dit onderzoek zullen uit de databronnen de benodigde gegevens en informatie worden verzameld door ondervraging en inhoudsanalyse.

Ondervraging

De techniek ondervraging wordt gebruikt om bij personen (respondenten, informanten of deskundigen) gegevens te verkrijgen. Het is een vorm van gesprek waarin (meestal) één iemand vragen stelt aan één of meer anderen, die zich voornamelijk beperken tot het geven van antwoorden.

De ondervraging kan op verschillende manieren geschieden en in dit onderzoek is ervoor gekozen om gebruik te maken van individuele, mondelinge, face to face en niet-lijfelijke ondervragingen door middel van semi-gestructureerde vragenlijsten.

Individueel – Er is dan de mogelijkheid om diep in te gaan op redeneringen en motieven van de individuele informant.

Mondeling – Dit kost meer tijd, maar heeft het voordeel dat er toelichting op een vraag of antwoord kan worden gegeven en dat er doorgevraagd kan worden. Wel zal er voor het interview aan de te interviewen personen informatie gegeven worden, zodat zij zich kunnen voorbereiden op het interview. Deze

² Migchelbrink, F., Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn, 5^e herziene en uitgebreide druk, SWP, Amsterdam, 2000 (pag. 77, 92)

informatie zal bestaan uit een definitie van muziektherapie en de onderwerpen die in het interview besproken zullen worden (interviewvragen).

Face to face en niet-lijfelijke ondervraging –

Door te werken met een bezoek of telefonische afspraak wordt er tijd en rust genomen voor de ondervragingen, zodat de verkregen resultaten zo volledig mogelijk zullen zijn.

Semi-gestructureerde vragenlijst/interviews –

De vragenlijst die gebruikt zal worden, zal half-gestructureerd zijn. Het zal gaan om open en gesloten vragen, waarbij de interviewer de vragen zal herfraseren als een vraag niet goed begrepen is of wanneer er een half of ontwijkend antwoord wordt gegeven.

De gegevens die via de informanten verkregen zullen worden, zullen gaan over de kennis, houdingen, motieven, opvattingen en visies van de reformatorische scholen voor speciaal onderwijs.

De onderdelen die naar voren zullen komen in het semi-gestructureerde interview, zijn:

- Welke psychosociale problemen zijn er?
- Hoe worden die nu benaderd?
- Wie heeft er baat bij en wie niet?
- Definitie/uitleg van muziektherapie.
- Wat is de visie van de instelling op muziek?
- Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?
- Zouden er problemen zijn met instrumenten, werkvormen, stijlen, etc.?

Inhoudsanalyse

Inhoudsanalyse wordt gebruikt voor het verkrijgen van gegevens uit documenten, uit media en uit de sociale en fysieke werkelijkheid.

Er is voor gekozen om het deel van de inhoudsanalyse van dit onderzoek te beperken tot alleen schriftelijk materiaal.

Inhoudsanalyse kent een kwantitatieve en kwalitatieve variant. In een kwalitatieve inhoudsanalyse wordt gekozen om vooral de inhoud van het materiaal te begrijpen en weer te geven onder een aandachtspunt of label. In een kwantitatieve inhoudsanalyse wordt vooral het belang van bepaalde items, thema's of uitspraken aangegeven op grond van kwantiteiten.³

De inhoudsanalyse in dit onderzoek zal volgens de kwalitatieve variant gedaan worden en dit zal weergegeven worden als achtergrondinformatie in hoofdstuk 3.

1.5 Kwaliteitsaspecten

1.5.1 Betrouwbaarheid

Betrouwbaarheid betreft het vertrouwen in de werkwijze tijdens het onderzoek. Het gaat om de nauwkeurigheid en zorgvuldigheid in de wijze van werken.

Toevallige factoren die de onderzoeksresultaten kunnen kleuren of vertekenen, zullen zoveel mogelijk worden voorkomen.

Realisatie:

- De interviewvragers en de definitie van muziektherapie zullen eerst gecheckt worden met niet direct bij het onderzoek betrokken personen, maar wel met een relevante kennis.

³ Migchelbrink, F., *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*, 5^e herziene en uitgebreide druk, SWP, Amsterdam, 2000 (pag. 77-82, 179-182)

- De interviews worden indien mogelijk afgenomen tijdens een bezoek en hiervoor wordt tijd en rust genomen. Indien geen bezoek mogelijk is, zal er een afspraak gemaakt worden voor een telefonisch interview.
- Er worden opnames gemaakt van de face to face-interviews voor een nauwkeuriger dataverzameling.
- Er worden tijdens de interviews geen waardeoordelen of adviezen gegeven die de onderzoeksresultaten zouden kunnen beïnvloeden.
- Bij onduidelijkheden of onvolkomenheden in de antwoorden zal er uitgelegd of doorgevraagd worden.
- De analyse van de gegevens zal worden gedaan aan de hand van de opnames en aantekeningen van de interviews voor een nauwkeurige, objectieve verwerking.
- De resultaten en conclusies zullen aan de informanten voorgelegd worden om consensus te bereiken.

1.5.2 Validiteit

Validiteit is de (interne) geldigheid of het vertrouwen in de inhoud van de gegevens: het werkelijkheidsgehalte van de gegevens. De verzamelde gegevens (resultaten) moeten de onderzochte werkelijkheid weerspiegelen.

Realisatie:

- Het onderzoek is een totaalonderzoek en zal een beeld geven van de gehele onderzoeksgroep. Er worden interviews gehouden met de intern begeleiders van alle 5 de reformatorische scholen voor speciaal onderwijs.
- Indien de informanten aangeven dat zij niet genoeg kennis hebben van de beide afdelingen van hun school (SBO en ZML), zullen er interviews gehouden worden met meerdere intern begeleiders van die school.
- Er zal zo objectief en zorgvuldig mogelijk gewerkt worden tijdens het verkrijgen en verwerken van de gegevens.

1.5.3 Controleerbaarheid

Controleerbaarheid is de mate waarin de resultaten zijn na te gaan en er beheersing en toezicht gehouden kan worden over de verkrijging en verwerking van de resultaten.

Realisatie:

- Er zal zo objectief en zorgvuldig mogelijk verslag gelegd worden van alle onderdelen van het onderzoek.
- Er wordt gewerkt met semi-gestructureerde interviews waarbij gebruik wordt gemaakt van een gestructureerde vragenlijst en een op schrift gestelde definitie van muziektherapie.
- De interviews zullen worden opgenomen op MC. Deze opnames zullen bewaard worden tot het onderzoek geheel is afgerond en gepubliceerd.

2.1 Reformatorische identiteit

De reformatische scholen voor speciaal onderwijs hebben als grondslag de Heilige Schrift als onfeilbaar Woord van God, zoals daarvan belijdenis wordt gedaan in de artikelen 2 tot en met 7 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis. Zij onderschrijven geheel en onvoorwaardelijk de Drie Formulieren van Enigheid (Heidelbergse Catechismus, Nederlandse Geloofsbelijdenis, Dordse Leerregels), zoals deze zijn vastgesteld door de Nationale Synode van Dordrecht in de jaren 1618 en 1619.

De scholen maken gebruik van de Statenvertaling als de meest getrouwe overzetting van Gods Woord uit de grondtalen, zoals deze tot stand gekomen is volgens het besluit van bovengenoemde Synode.

Elke toelating wordt geacht te geschieden onder voorwaarde van het zich onderwerpen aan de bepalingen van de reglementen van de school.

Het gedrag en de levensstijl van de bij de school betrokken personen dienen zodanig te zijn dat er geen inbreuk wordt gemaakt op opvattingen, die binnen de kerkelijke achterban van de school in het algemeen gelden.⁴

2.2 Speciaal Onderwijs

Speciaal onderwijs is bestemd voor leerlingen die niet in staat zijn het gewone (reguliere) onderwijs te volgen. Volgens de wet gaat het om 'kinderen voor wie vaststaat dat overwegend een orthopedagogische en orthodidactische benadering aangewezen is'. Er zijn verschillende typen speciaal onderwijs te onderscheiden, o.a.:

- SBO: het Speciaal Basisonderwijs omvat het onderwijs voor leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (LOM), moeilijk lerende kinderen (MLK) en jonge risico-kinderen (JRK)
- ZML: deze afdeling omvat de scholen voor zeer moeilijk lerende kinderen (ZMLK), dat wil zeggen verstandelijk gehandicapte leerlingen die in het algemeen blijvend zijn aangewezen op een beschermd bestaan⁵

2.3 Commissie van begeleiding

De commissie van begeleiding bestaat uit: een orthopedagoog, maatschappelijk werker, jeugdarts en directeur. De leden van de commissie hebben tot taak vanuit hun discipline adviezen te geven aan de intern begeleider, groepsleerkracht en ouders. Indien nodig wordt na toestemming van de ouders nader onderzoek gedaan naar de leer- en/of gedragsproblemen.⁶

2.4 REC

Een Regionaal Expertise Centrum (REC) bundelt de expertise van scholen voor speciaal onderwijs in een regio. Deze scholen zijn verdeeld in vier clusters. Met uitzondering van scholen voor blinde en slechtziende kinderen vormen scholen van één cluster in een bepaalde regio samen een REC.

Zo ontstaat er per cluster een landelijk dekkend netwerk. Elk REC moet een onafhankelijke Commissie voor de Indicatiestelling (CvI) instandhouden. Deze commissie beslist of een kind recht heeft op speciaal onderwijs dan wel in aanmerking komt voor een rugzak.

Een REC ondersteunt ouders bij het indienen van een verzoek om indicatiestelling en coördineert de ambulante begeleiding aan reguliere scholen.

⁴ Schoolgids ZML – MG 2004/2005, Rehobothschool, Ede, 2004

⁵ Verheij, F., Verhulst, F.C., Het kinder- en jeugdpsychiatrisch zorgveld, Assen: Van Gorcum 1996 (pag. 141)

⁶ Schoolgids ZML – MG 2004/2005, Rehobothschool, Ede, 2004

Daarnaast coördineert een REC de onderzoeksactiviteiten die door speciale scholen worden uitgevoerd ten behoeve van de indicatiestelling. Ook ondersteunt ze ouders bij het vinden van een reguliere school.

Tenslotte maakt een REC afspraken met reguliere scholen over de begeleiding van kinderen met een rugzak.⁷

2.5 BGS

De *Stichting Begeleidingscentrum Gereformeerd Schoolonderwijs* (BGS) is een sinds 1982 landelijk opererende schoolbegeleidingsdienst die zich richt op het protestants christelijk/reformatorisch onderwijs. De verbetering van het reformatorisch onderwijs en de zorg voor een optimale schoolloopbaan van leerlingen zijn kerntaken van de medewerkers.

BGS heeft een eigen plaats binnen de Nederlandse schoolbegeleiding. Die plaats heeft te maken met de identiteit: wij werken vanuit de reformatorische grondslag, zoals verwoord in de Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid. Wij belijden dat de Bijbel gezag heeft over alle terreinen van het leven. Dus ook over het onderwijs aan de jongeren en ook over onze dienstverlening. Om goede identiteitsgebonden diensten te kunnen leveren, zijn deze bovenregionaal georganiseerd. Ons werk is dan ook over een groot deel van het land verspreid.

Partner voor inspirerend onderwijs

Partner voor inspirerend onderwijs, zo luidt onze missie. Daarmee sluiten wij dicht aan bij onze scholen. Wij willen hen als professionele organisatie bijstaan in het ontwerpen, plannen, implementeren en borgen van eigentijds christelijk onderwijs op reformatorische grondslag. Inhoud en identiteit van onderwijs en dienstverlening zijn in ons werk sterk verweven. Enerzijds staan onze scholen en onze dienst midden in deze maatschappij en willen we ons inzetten voor onderwijs naar de eisen van de tijd. Dat is een belangrijke taak. Kerndoelen, toezichtkaders en kwaliteitseisen vormen in dit verband de oriëntatiepunten. Maar bovenal heeft ons onderwijs een tijdloze en Goddelijke opdracht: wij moeten onze kinderen en jongeren onderwijzen uit en op basis van Gods Woord. Wie zich door Gods Woord geïnspireerd weet, ziet zich geroepen tot een grotere taak.

Nieuw in te voeren ontwikkelingen, inclusief de wettelijke kaders, zullen daaraan dienstbaar moeten zijn. Zo nodig worden ze naar onze identiteit vertaald en geconcretiseerd. BGS wil hierin een initiërende, coördinerende en ontwikkelende rol vervullen.⁸

2.6 SPD/MEE

MEE (voorheen SPD) is een bureau voor iedereen met een beperking.

MEE ondersteunt op alle terreinen van het dagelijks leven. MEE biedt informatie, advies of ondersteuning. Onder andere op de volgende gebieden:

- Onderwijs
- Sociale voorzieningen
- Vakantieadressen met aangepaste voorzieningen
- Adviezen bij de opvoeding van uw gehandicapte kind
- Tips en adviezen om uw dagelijks leven zo zelfstandig mogelijk in te richten
- Hulp bij het aanvragen van een aangepaste woning of van een persoonsgebonden budget
- Ondersteuning bij juridische problemen met bijvoorbeeld gemeente of ziekenfonds
- Advies bij persoonlijke problemen
- Verwijzing naar andere instanties⁹

⁷ www.rec.nl

⁸ www.bgs.nl

⁹ www.mee.nl

2.7 RIAGG

De RIAGG-jeugdafdeling richt zich op kinderen en jeugdigen (0 tot 18 jaar) met ernstige psychische en psychiatrische problematiek en stelt zich daarbij ten doel om de geestelijke gezondheid van de cliënt te herstellen of, waar dit mogelijk is, de problematiek draaglijk te maken.¹⁰

2.8 Eleos

Eleos is een landelijk werkende instelling voor gereformeerde geestelijke gezondheidszorg. Zij biedt hulp en begeleiding aan mensen met psychiatrische en psychosociale problemen die willen dat de geboden zorg aansluit bij hun christelijke geloofsovertuiging.¹¹

2.9 Sociale vaardigheidstraining

Sociale vaardigheidstraining is een heel breed begrip. Afhankelijk van opleiding en achtergrond van de trainers bestaan er trainingen die heel erg aan de oppervlakte blijven, maar ook trainingen die gericht zijn op een indringende beïnvloeding van gedrag. Veel kinderen hebben individuele belemmeringen. De Sova-training kan daarom gezien worden als individuele therapie in groepsverband. Er is zowel aandacht voor het interpsychische als het intrapsychische.

Doel van het programma is het versterken van het competentiegevoel bij het kind zelf, zodat aan het einde van de training het kind ervan overtuigd is geraakt dat het weet hoe het met andere kinderen moet omgaan.

Sova-trainingen bestaan in het algemeen uit de volgende punten:

- Leren aan regels te houden
- Inzicht krijgen in de eigen problematiek
- Verantwoordelijk leren zijn voor eigen gedrag
- Activeren van het probleem oplossend vermogen
- Het ombuigen van overtuigingen
- Inzicht vergroten van wat anderen denken, voelen en willen
- Oorzaak – gevolg denken
- Kans op succes vergroten door keuzes te maken
- Werken vanuit het systeem
- Werken rond thema's¹²

2.10 PAD-methode

PAD betekent: Proberen Anders te Denken (Programma Alternatieve Denkstrategieën).

In deze lessen sociaal-emotionele vorming wordt geprobeerd kinderen te leren om zelf hun problemen op te lossen, zonder dat daar altijd de hulp van een ander bij nodig is.

De kinderen leren met elkaar samen te spelen, samen te werken, vriendschappen te sluiten, elkaar te helpen, ruzies op te lossen, elkaar complimenten te geven, etc. Het project leert de kinderen probleemoplossend denken.

Een belangrijke plaats binnen het project neemt "padden" in. De kinderen leren in de laagste groepen het schildpadverhaal dat vertelt over een jonge schildpad die steeds boos wordt, omdat alles mis gaat. Tot hij op een dag van een oude schildpad leert om zich terug te trekken in zijn schild als dingen mis dreigen te lopen. Als hij oplossingen heeft bedacht, kan hij weer uit zijn schild kruipen en deze uitproberen.

In de hogere groepen wordt het padverhaal abstracter gemaakt en leren de kinderen te werken met het stoplicht (rood = rustig worden, oranje = oplossingen bedenken, groen = de beste oplossing uitproberen).¹³

¹⁰ Verheij, F., Verhulst, F.C., Het kinder- en jeugdpsychiatrisch zorgveld Assen: Van Gorcum 1996 (pag. 10)

¹¹ www.eleos.nl

¹² Jong, P. de, Sociale vaardigheidstraining en persoonlijke groei bij kinderen in het speciaal onderwijs, Stichting Psycho-Sociale Opleidingen, Utrecht, 2000

2.11 Muziektherapie

Muziektherapie is een methodische vorm van hulpverlening, waarbij muzikale middelen binnen een therapeutische relatie gehanteerd worden, ten einde verandering, ontwikkeling, stabilisatie of acceptatie op emotioneel, gedragsmatig, cognitief, sociaal of lichamelijk gebied te bewerkstelligen.¹⁴

Een uitgebreidere definitie is te vinden in bijlage 2, in de vorm van de informatie die verstrekt is aan de intern begeleiders van de reformatorisches scholen voor speciaal onderwijs.

¹³ www.sbodeschalm.nl/padles.htm

¹⁴ Beroepsprofiel van de muziektherapeut, NVCT, Utrecht, 1999

3.1 Algemeen

In het vooronderzoek is er een oriëntatie en verdieping in het onderzoeksonderwerp geweest door middel van gesprekken, ervaringen en literatuuronderzoek.

Ook nadat het eigenlijke onderzoek gestart is, is er achtergrondinformatie verkregen door het voeren van gesprekken, opdoen van ervaringen en ontdekken van literatuur.

In dit hoofdstuk zal deze informatie worden vermeld. Sommige literatuur of informatie is al verwerkt in hoofdstuk 2: Begrippen.

Er zal onderscheid gemaakt worden in:

- o Relevante literatuur
- o Contacten met instellingen of instanties
- o Ervaringen van een muziektherapeut in reformatorische GGZ
- o Ervaringen door stage in het reformatorisch speciaal onderwijs

3.2 Relevante literatuur en informatie

3.2.1 Algemeen

In de zoektocht naar literatuur en informatie over voor dit onderzoek relevante onderwerpen, heb ik gebruik gemaakt van zoekmachines of medewerkers van een aantal mediatheken.

Door te zoeken op allerlei trefwoorden kwam ik erachter dat er zeer weinig informatie is te vinden over voor dit onderzoek relevante onderwerpen.

De hoofdonderwerpen waar ik naar gezocht heb, zijn onderwerpen als onderzoek doen of muziektherapie verlenen in een onontgonnen terrein en de reformatorische visie (op muziek).

De databronnen waar ik gebruik van heb gemaakt, zijn boeken, tijdschriften, beleidsnota's, administraties, schoolplannen, informatiegidsen, scripties, specialisatieproducten, websites, etc.

In het tijdschrift voor Creatieve Therapie vond ik 1 artikel wat een kleine link had met een zijtak van mijn onderwerp (meer gericht op het praktijkproduct), maar over de hoofdonderwerpen waren geen artikelen te vinden.

3.2.2 Onderzoek

Over het doen van onderzoek in het algemeen was veel informatie te vinden. Deze literatuur heb ik veelvuldig gebruikt om dit onderzoek zo goed mogelijk op te zetten en uit te voeren. Hierbij heb ik ook gebruik gemaakt van een aantal onderzoeken die in het verleden zijn gedaan.

Over het doen van onderzoek naar het verlenen van creatieve therapie in een onontgonnen terrein heb ik bijna geen informatie gevonden, alleen (via contacten) de scriptie van F.E. van Midden, maar deze was niet te vinden in de mediatheek. Ik heb deze scriptie over creatieve therapie beeldend in het regulier basisonderwijs een keer ingezien, maar verder niet meer kunnen gebruiken. Een aantal aspecten van haar scriptie kwam overeen met mijn onderzoek. Dit komt omdat het type onderzoek hetzelfde was en ik bij nauwkeurig gebruik van informatie over dit type onderzoek, op dezelfde onderzoeksopzet kwam.

3.2.3 Reformatorische identiteit

Er is veel informatie te vinden over de reformatorische identiteit (literatuur, artikelen, websites, etc.), maar veel van deze informatie was niet relevant voor dit onderzoek. De informatie die wel relevant is, is opgenomen in hoofdstuk 2: Begrippen in dit onderzoek of hieronder vermeld.

De kernbegrippen over de reformatorische visie zijn overgenomen uit schoolgidsen of uit materiaal van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs (VGS). Deze vereniging

heeft in een profielschets algemene richtlijnen opgesteld voor het personeel van bij de VGS aangesloten onderwijsinstellingen. Hierbij wordt genoemd:

- Instemming betuigen met de grondslag en het doel van de school.
- Alles doen in overeenstemming met het Woord van God en de Drie Formulieren van Enigheid.

Over het omgaan met culturele en kunstzinnige aspecten worden de volgende opmerkingen gemaakt:

- Het waarderen en gebruiken van wat als cultuur geboden wordt, dient vanuit een christelijk-kritische levenshouding te geschieden.
- Vanuit de reformatorische visie wordt uitdrukkelijk aandacht besteed aan de visie op kunst en cultuuruitingen bij o.a. het vak muziek. Deze visie moet in overeenstemming zijn met de hierboven genoemde algemene punten.¹⁵

In de reformatorische gezindte is er weinig informatie bekend over muziektherapie. Er werd een aantal titels aangedragen door personeel van reformatorische instellingen, nl. de boeken *Meer met muziek* (Burg, 1985), *Maat, ritme, melodie* (Lievegoed, 1992).

In het jongerenblad van de Jeugdbond van de Gereformeerde Gemeenten was een artikel te vinden over muziektherapie. Dit was van mijn eigen hand, maar is dus wel in het openbaar bekend geworden. Verder was bij deze jeugdbond het boekje *'Over muziek gesproken'* beschikbaar. Dit boekje bevatte beschrijvingen van verschillende muzieksoorten en ook een beoordeling hiervan vanuit de reformatorische visie. Op deze plaats zal ik dit niet verder bespreken. In het algemeen is te zeggen dat de Bijbel als fundament genomen wordt en dat er verder wel ruimte wordt gelaten voor verschil van mening.

Over de combinatie van geloof en creatieve therapie waren een aantal scripties te vinden. Deze scripties gingen vooral in op de inhoudelijke kant van het geloof en de houding van de therapeut hierin. In mijn onderzoek ging het echter meer over de geloofsgemeenschap op zich en de behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie in een gedeelte van deze geloofsgemeenschap.

3.2.4 Muziektherapie

Literatuur en informatie over muziektherapie was overvloedig aanwezig en er is, waar nodig, gebruik gemaakt van handboeken, scripties, beroepsprofielen, etc.

3.3 Contacten met instellingen of instanties

Ik heb contact gezocht met verscheidene instellingen of instanties die, om welke reden dan ook, een link zouden kunnen hebben met mijn onderzoeksonderwerp. Veel contactpersonen gaven aan niet bekend te zijn met muziektherapie, alleen te weten dat het bestond of hier geen specifieke literatuur of informatie over te hebben.

Er is contact geweest met de volgende instellingen of instanties:

- Reformatorische of gereformeerde hogescholen met pedagogische of sociale opleidingen (weinig literatuur bekend)
- Reformatorische of gereformeerde instellingen
 - o Siloah (reformatorische instelling voor zorg en dagbesteding aan verstandelijk gehandicapten): er is een activiteitenbegeleider die individuele muziekactiviteiten aanbiedt om contact te maken, bewoners uit de tent te lokken. Muziekactiviteiten worden aangeboden door activiteitenbegeleiders. Men weet dat muziektherapie bestaat. Bij één bewoner is overwogen of muziektherapie wat voor hem/haar zou zijn.
 - o Eleos: muziektherapie in behandelaanbod, geen specifieke informatie hierover

¹⁵ Profielschets van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs

- Kerkelijke organisaties als de Jeugdbond van de Gereformeerde Gemeenten (artikel *Muziek beïnvloedt mensen* en boekje *Over muziek gesproken*)
- Reformatorisch Maatschappelijke Unie (RMU): geen informatie over muziektherapie
- Begeleidingsdienst Gereformeerd Schoolonderwijs: geen informatie over muziek(therapie)

3.4 Interview met muziektherapeute van Eleos

Algemeen

Esther Vonk werkt als muziektherapeute bij Eleos, op de (dag)klinische behandeling De Fontein in Bosch en Duin.

Ze heeft beschikking over een ruimte met de basisinstrumenten en -materialen (piano, trommels, metalofoons, percussie, gitaar, geluidsinstallatie, etc.).

De verschillende groepen die muziektherapie krijgen, zijn:

- Een kennismakingsgroep (ongeveer 4 keer: improviseren (fantasie), ritmespel, sfeer/emoties en sociale eigenschappen)
- 2 modules: stemming en contact (voor cliënten met respectievelijk problemen op het emotionele en sociale vlak)
- Een laagdrempelige activiteit ('geestelijke liederen' – samen zingen)

Mogelijkheden voor muziektherapie in de gereformeerde GGZ

Praktisch:

- Instrumentarium:
 - o In openbare/algemene instellingen zijn meer bandinstallaties (versterkers, microfoons, geluidsinstallaties, elektrische gitaren) aanwezig. Dit wordt in de muziektherapie bij Eleos weinig gebruikt
 - o Het gebruik van instrumenten is niet veel anders dan in de algemene GGZ
- Liederens:
 - o Gebruik van psalmen en geestelijke liederen. Dit is een manier om zich te uiten, het geloofsvertrouwen dat in de therapie naar voren kan komen, je staat er niet alleen voor
 - o Er is een repertoire dat is vastgesteld. De muziektherapeute kan hier zelf liederen bij doen (vrijheid) en heeft het dus zelf in de hand. Als de cliënten hier zelf een inbreng in hebben, heb je het niet in de hand
 - o Cliënten mogen wel zelf een CD of lied meenemen
- Muziekstijlen:
 - o Veel gebruik van klassieke muziek
 - o Niet te heftige muziek
 - o Geen housemuziek
 - o Instrumentele muziek kan meer gebruikt worden dan gezongen muziek (vaak komt dan de mening 'Dit lijkt op popmuziek en popmuziek is fout' naar voren)
 - o Veel cliënten hebben moeite met het zingen van populaire liedjes
- Werkvormen
 - o Cliënten zijn vaak niet gewend om vrij muziek te maken of te dansen
 - o Men vindt het vaak spannender om de stem te gebruiken, dit is niet fijn, griezelig

Vanuit de visie:

- Rekening houden met de identiteit van de instelling en cliënten
- Het gebruik van de muziek moet zo zijn dat het past bij de cliënt, dat er rekening is gehouden met zijn/haar identiteit
- In therapie gaat het vaak over het respecteren van elkaar als cliënten in de muziekkeus. Er is veel verschil in wat cliënten vinden dat wel of niet kan
- Aan anderen blijven uitleggen waarvoor je muziekstijlen gebruikt: bepaalde muziek roept bepaalde sfeer op (klassiek, modern klassiek, fanfare, jazz)

Adviezen voor de muziektherapeut die wil werken in de gereformeerd GGZ:

- Affiniteit met de doelgroep (vooral reformatorische cliënten)
- Achtergrond kennen en daarmee willen werken
- Basishouding is 'veiligheid'. Dit kan door aan te sluiten bij de doelgroep, structuur te bieden, afwegingen te maken in de muziekkeus en CD's
- Beperkingen zijn er, maar daarbinnen zijn er ook mogelijkheden
- Gesprek blijven aangaan met omstanders en collega's

3.5 Ervaringen door stage op een reformatorische school voor speciaal onderwijs

Vanaf eind september 2004 tot en met eind februari 2005 heb ik een onderzoeksstage gedaan op de Rehobothschool voor reformatorisch speciaal onderwijs. De daadwerkelijke invulling van deze stage is gebeurd op de volgende manier:

Nadat er telefonisch contact was geweest met de school en ik een brief met mijn vraag en uitleg had gestuurd, is er in juni 2004 een gesprek geweest met de directeur van de school. Dit gesprek ging vooral over de invulling van de stage in de praktijk, namelijk het geven van de therapieën in de 2 lesgroepen, maar ook over de identiteit van de school en hoe ik dit zou verwerken in de muziektherapie. Over de op papier gezette informatie over muziektherapie rezen soms vragen of onduidelijkheden en door het gesprek was er een mogelijkheid om deze mondeling toe te lichten, vooronderstellingen weg te nemen en een goede verhouding met de schoolleiding op te bouwen. Mijn houding was in dit gesprek heel open, invoelend en meedenkend, zodat er ruimte kon ontstaan om mijn stage uit te voeren.

Hierna is het contact verder verlopen via de leerkracht die de facilitaire begeleiding op zich zou nemen. In juni heb ik een deel van een ochtend in de klas meegekeken om een algemeen beeld van de school te krijgen. De faciliteiten die ik kon gebruiken, waren: de eigen klaslokalen, een gitaar en enige kleine instrumenten (Orff). Indien nodig kon ik eigen materiaal meenemen.

In september is de stage begonnen met het deelnemen aan zintuigstimulerende lessen in de 2 groepen waar ik therapieën zou gaan geven. Daarna zijn alle leerlingen uit deze 2 groepen doorgesproken en zijn er doelen gesteld waaraan gewerkt kon worden.

In groep 'wit' (de ervaringsgerichte groep, 8 leerlingen) waren de doelen vooral gericht op de interactie, de sociale vaardigheden, namelijk het contact maken met elkaar, opkomen voor jezelf, etc.

In groep 'oranje' (de individuele begeleidingsgroep, 3 leerlingen) waren de doelen vooral gericht op de beleving, omdat de leerlingen daar zeer geprikkeld reageerden op sociale interacties en daarbij niet toekwamen aan de beleving, het genieten.

Elke week werd er (na voorbereiding) een half uur therapie gegeven in de klassen. Bijna altijd waren hierbij de leerkracht en een onderwijsassistent betrokken. Dit was met het doel om hen te laten zien hoe ik in muziektherapie te werk ga en om van hen feedback te kunnen ontvangen.

De therapieën hadden een vaste structuur, die aangegeven werd met fotomateriaal. Allereerst werden de leerlingen uitgenodigd om in de kring te komen zitten, daarna werd er voor elke leerling apart een welkomstlied gezongen. Hierna was de hoofdactiviteit. Het geheel werd afgesloten met een afscheidslied.

Bij de keuze van de hoofdactiviteit werd rekening gehouden met de gestelde doelen en de aanwezige materialen en instrumenten. Verder werd er tijdens de activiteit gelet op wat de leerlingen nodig hadden en werd daarop ingespeeld.

In korte aantekeningen heb ik verslag gelegd van de therapieën. Deze aantekeningen werden soms met de leerkrachten doorgesproken. Aan het eind van de stage is er van elke leerling een verslag gemaakt, dat besproken is met de leerkrachten en intern begeleider en toegevoegd is aan het dossier van de leerlingen.

Tijdens de stage is er ook contact geweest met verschillende andere personeelsleden (leerkrachten, onderwijs ondersteunend personeel, teamleider, directeur en intern begeleider). De laatstgenoemde verschaftte mij informatie voor het interview, maar is ook inhoudelijk betrokken geweest bij de therapieën.

Hoewel deze stage niet verplicht was en geen specifieke data heeft opgeleverd voor het onderzoek, heeft het wel praktische informatie gegeven voor het vooronderzoek en is er voor het praktijkonderzoek en -project bruikbaar contact gelegd met het werkveld.

4.1 Algemeen

In dit hoofdstuk zal er per interviewvraag een analyse van de door de intern begeleiders gegeven antwoorden gemaakt worden.

Indien mogelijk zijn de antwoorden in een tabel weergegeven. Dit was niet veel mogelijk, omdat de intern begeleiders veel antwoorden omschreven of een uitgebreide motivatie gaven. Wel is er meestal een grove indeling gegeven (alle, de meeste, een paar, geen). De intern begeleiders gaven veel voorbeelden bij hun antwoorden. Deze zijn meestal in de analyse genoemd. Als voorbeelden van verschillende intern begeleiders overeenkwamen, zijn deze samengevoegd.

De analyse is generaliserend in antwoorden die overeenkwamen in betekenis. Indien een mening van een intern begeleider op zichzelf stond, is deze niet op andere intern begeleiders betrokken.

4.2 Analyse per interviewvraag

1. *Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten)*

	Barendrecht	Ede	Gouda	Kapelle	Zwolle
SBO	75-100	25-50	75-100	25-50	50-75
ZML	75-100	75-100	75-100	75-100	50-75

Tabel 1. Aantal leerlingen met psychosociale problemen (in procenten)

De meeste scholen geven aan dat 75-100 procent van de leerlingen psychosociale problemen heeft. Dit percentage is bij de scholen in 2 plaatsen (Ede en Kapelle) hoger bij de ZML-afdeling dan bij het SBO.

Alleen de intern begeleiders van het reformatorisch speciaal onderwijs in Zwolle geven een iets lager percentage leerlingen met psychosociale problemen op beide afdelingen.

2. Welke problemen hebben zij?

☐ Naar binnen gekeerde problemen ▪ Angstig gedrag ▪ Depressief gedrag ▪ Teruggetrokken gedrag ▪ Somatische problemen	→
☐ Naar buiten gekeerde problemen ▪ Agressief gedrag ▪ Niet aan regels houden	→
☐ Sociale problemen	→
☐ Aandachtsproblemen	→
☐ Anders, nl.....	→

Alle intern begeleiders geven aan dat de aangegeven problemen op hun school voorkomen. Ook zijn er veel combinaties van problemen. Problemen kunnen zich uiten in andere vormen (bijv. faalangst kan zich uiten in agressie) of andere problemen oproepen.

Veelvoorkomend worden genoemd:

- angststoornissen, vooral bij jonge leerlingen
- autisme
- ADHD
- agressief gedrag
- oppositioneel gedrag

Van somatische problemen wordt aangegeven dat deze weinig voorkomen.

Bij sociale problemen wordt vooral aangegeven dat er veel problemen zijn in de gezinnen van de leerlingen. Voor veel ouders is het niet eenvoudig de kinderen op de voeden als gevolg van de (sociaal-emotionele) problematiek van de kinderen.

Bij de overige problemen worden genoemd:

- epilepsie (hierdoor littekenweefsel in de hersenen)
- faalangst (veel)
- hechtingsproblematiek
- niet-verstaanbare problemen: autistiform gedrag kunnen we niet verstaan. Naar mate het niveau lager is, lijken de problemen meer complex voor te komen en zijn de problemen (voor ons) veel vaker niet-verstaanbaar.

3. Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?

Alle scholen geven aan dat de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding krijgen.

4. Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?

Alle intern begeleiders geven aan dat de problematiek van de leerling eerst in de leerlingbesprekingen besproken wordt. Dit kan zijn naar aanleiding van een vraag van de leerkracht of van de ouders.

Bij de leerlingbespreking zijn aanwezig: leerkracht, intern begeleider, ouders/begeleiders, schoolmaatschappelijk werker, orthopedagoog.

Er wordt contact onderhouden met al de betrokken partijen.

Er zijn verschillende vragenlijsten of testen die ingevuld/uitgevoerd en geïnterpreteerd kunnen worden door de orthopedagoog, leerkrachten en intern begeleiders.

Voorbeelden hiervan zijn:

- Observatie door de leerkracht
- Sociogram
- ADHD-vragenlijst
- Schoolvragenlijst
- Persoonlijkheidsonderzoek
- Licor/bolero-test

Voor extra begeleiding is er contact met de commissie van begeleiding en worden er adviezen gegeven aan de ouders om buitenschoolse begeleiding te zoeken.

Doorverwijzen naar begeleiding buiten school gebeurt als de leerling meer begeleiding nodig heeft dan de school kan bieden, als de expertise van de school niet ver genoeg reikt. Criteria hiervoor zijn ook:

- Escalatie van de problemen of als de leerkracht en leerlingen last hebben van de problemen.
- Als de leerling een bedreiging vormt voor zichzelf of voor anderen.
- Leerlingen met angstig, agressief of teruggetrokken gedrag
- Leerlingen die moeite hebben met het uiten van emoties

Voor de sociale vaardigheidstraining (binnen of buiten de school) gelden de volgende criteria:

- Leerlingen zonder of met weinig sociaal inzicht
- Leerlingen die buiten de groep staan, weinig contact maken of weinig weerbaar zijn
- Leeftijd niet te laag (ongeveer 10 jaar)
- Mogelijkheden voor verbale communicatie
- Enig inzicht in zichzelf of de mogelijkheden hiertoe
- Motivatie van de leerling (zover mogelijk en niet bij de problematiek behorend)

Voor de begeleiding die binnen de school wordt gegeven of die aangetrokken wordt van buitenaf, zijn er eigen screenings. Dit geldt voor de ergotherapie, logopedie, begeleiding vanuit Bartimeüs Hage (een instelling voor blinden en verstandelijk gehandicapten), en door een autistenteam.

5. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?

o Binnen school:	
▪ Spelbegeleiding (individueel/groep)	→
▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep)	
▪ Anders, nl....	
o Buiten school:	→
▪ Gesprekstherapie	Begeleiding die de kinderen krijgen:
▪ Creatieve therapie	→
▪ Psychotherapie	
▪ Anders, nl....	

Wat de binnenschoolse begeleiding betreft, geven de intern begeleiders de volgende punten aan:

- Er is veel begeleiding in het pedagogisch klimaat van de school: oog hebben voor het kind, persoonlijke aandacht/contact en acceptatie, structuur en duidelijke regels.
- Deze ondersteuning wordt geleverd door de leerkracht en onderwijs-assistenten
- Er wordt gekeken naar wat de leerling kan en wat hij/zij nodig heeft.
- Er worden sociale vaardigheidstrainingen gegeven of methoden hiervoor gebruikt. Deze trainingen gebeuren in de klas ('sofa in de klas', PAD) of er zijn trainingen buiten de klas door leerkrachten die hiervoor zijn opgeleid.
- De (school)maatschappelijk werker of orthopedagoog begeleidt de problemen die niet al te intensief zijn, verwijst de leerling door of geeft adviezen aan ouders en leerkrachten.
- Er zijn geen speciale therapieën voor leerlingen met psychosociale problemen aanwezig. Op 1 school is er een leerkracht die psychomotorische kindtherapie aanbiedt i.v.m. een stage, maar dit is incidenteel. Op een andere school wordt er spelbegeleiding gegeven door 2 personeelsleden die daarin geschoold zijn. Dit is om het probleem te achterhalen, diagnose te stellen en training te geven.
- Op alle scholen worden de volgende therapieën aangeboden. Dit gebeurt op kosten van de scholen of via de AWBZ. De intern begeleiders geven aan dat deze therapieën niet echt voor sociaal-emotionele problemen zijn.
 - o Logopedie
 - o Fysiotherapie
 - o Ergotherapie (dit wordt minder aangeboden in het SBO)
- Van enkele scholen wordt aangegeven dat er begeleiding is vanuit de MEE, Bartimeüs Hage, een autisme- en consulententeam.

Buitenschoolse begeleiding:

- De scholen geven adviezen aan de ouders/verzorgers om buitenschoolse begeleiding te zoeken. Enkele scholen geven aan zelf leerlingen door te verwijzen n.a.v. een onderzoek.
- 1 school geeft aan dat nog niet de helft van de leerlingen buitenschoolse begeleiding krijgt. De andere scholen geven hier geen indicatie van.
- Deze begeleiding wordt voornamelijk gezocht bij RIAGG's en bij Eleos
- Voorbeelden van begeleiding die leerlingen buiten school krijgen:
 - o Sociale vaardigheidstraining

- o Gesprekstherapie
 - o Kinderpsychiatrisch onderzoek (vooral bij ADHD, PDD)
 - o Speltherapie
 - o Fysiotherapie
 - o Logopedie
 - o SPD/MEE (individueel of gezamenlijk)
 - o Naschoolse opvang of verblijf in logeertehuis (door sociale problemen)
 - o Ouderbegeleiding
-

6. *Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?*

De intern begeleiders van alle scholen geven aan dat de begeleiding en hulpverlening gedeeltelijk toereikend is.

Er zijn kinderen die echt goed geholpen worden door de begeleiding en hulpverlening die ze krijgen. Hierbij wordt wel genoemd dat leerlingen met psychosociale problemen nooit echt sterk worden in hun zwakke kanten, ze kunnen wel leren om ermee om te gaan.

De expertise van de school wordt sterk genoemd voor het geven van begeleiding en hulpverlening, maar dit is niet altijd toereikend.

Er vallen ook kinderen buiten de boot. De scholen geven hier verschillende redenen voor:

- Bij sommige kinderen zitten de problemen zo diep, daar is lang en meer hulp nodig.
- Enkele ouders willen niet verdergaan in de hulpverlening en leggen het advies van de school aan de kant.
- Er is veel sprake van gecompliceerde situaties.
- Er zijn niet genoeg financiën om alle leerlingen alle hulp te bieden die ze nodig hebben.
- Het aantal beschikbare plaatsen (bijv. bij sociale vaardigheidstraining) is soms beperkt.
- Hulpverlening is vaak gespecialiseerd in óf psychiatrische stoornissen óf verstandelijk gehandicapten. Voor niet-pratende kinderen die hulp nodig hebben (combinatie van 2 specialisaties) is er (soms) geen hulp te vinden. Dan schiet de hulp wel te kort.
- Soms gaat het moeizaam met het kind op school, maar dan is de school misschien niet de goede vorm van onderwijs voor de leerling.

Overige opmerkingen die gemaakt worden, zijn:

- Wanneer is zorg, begeleiding en hulpverlening toereikend?
- De school is onbekend met andere soorten begeleiding, dan is er ook niet snel behoefte aan en wordt het minder snel gemist.

7. *Wat is de visie van uw school voor reformatisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?*

Alle intern begeleiders geven aan dat er geen visie of regels over muziek op papier staan. Als reden wordt hiervoor soms genoemd dat er meer wordt gefocust op de leervakken (SBO). Ook wordt door het grootste deel van de intern begeleiders gezegd dat muziek een 'ondergeschoven kindje' is. De leerkracht is verantwoordelijk voor hoe de muzieklessen worden ingevuld.

Een paar scholen hebben een leerlijn ontwikkeld voor de verschillende groepen. Zij geven de volgende aandachtspunten aan:

- Aandacht voor zowel het maken (spelen en zingen) als het luisteren naar muziek
- Bekend maken met diverse instrumenten, muzieknotaties, muzikale facetten (maat, ritme, melodie, etc.) muziek als vrije tijdsbesteding
- Muziek wordt gebruikt ten dienste van het functioneren in de maatschappij
- Muziek wordt vaak gebruikt in het werken rond thema's, voor de sfeer, informatieverwerking (overgangsliedjes), het aanleren van sociale vaardigheden, expressie en het naar buiten laten komen van energie
- Soms wordt er 'levende' muziek bij de kinderen gebracht of gaan zij daarnaar toe (bijv. een muziekgroep die op school komt)

Er wordt aangegeven dat vooral bij de jongere leerlingen veel muziek gebruikt wordt (overgangsliedjes, etc.). Wat betreft de oudere leerlingen wordt het moeilijk gevonden om muzikale activiteiten te verzinnen. Daar wordt minder gezongen en is het meer op expressie gericht. Hier wordt ook de 'doos vol gevoelens' gebruikt, gericht op de sociaal-emotionele ontwikkeling.

Over muziek en de reformatische identiteit wordt door verscheidene scholen aangegeven dat de muziek getoetst moet worden aan de reformatische grondslag van de school: de Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid. Alles moet ten dienste zijn van God en moet verantwoord worden naar het bestuur en de directie.

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

In de antwoorden van de intern begeleiders is er een verschil op te merken tussen ZML en SBO. De intern begeleiders geven aan dat bij ZML-leerlingen er waarschijnlijk veel ingang zal zijn voor de muziek (sociaal en emotioneel gezien) en dat het bij de SBO-leerlingen meer gaat om of zij interesse hebben voor de muziek, het 'leuk' vinden.

Als voordelen van muziektherapie worden genoemd:

- Er wordt een aparte ingang gebruikt om een doel te bereiken.
- Muziek is een andere manier van leren en van contact maken.
- Muziektherapie zou heel belangrijk zijn om het feit dat er dan gelet wordt op minimale bewegingen en non-verbale gedragingen van de leerlingen. Hierin zouden de leerkrachten getraind kunnen worden. De basishouding is altijd belangrijk: sensitief reageren, observeren en de leerlingen volgen. Als leerlingen op hun eigen niveau benaderd worden, zijn er vorderingen merkbaar (vooral in het contact).
- In muziektherapie wordt er meer gericht op de ervarings sfeer, op de ontspanning, rust en het uiten van emoties.
- Drukke kinderen zouden rustig kunnen worden, maar dit zou niet de hele dag zo blijven.
- Stille kinderen zouden erdoor kunnen loskomen.
- De leerlingen zouden zich beter kunnen gaan uiten of zich kunnen ontladen door de muziek (bijv. een autistisch kind).
- Vooral teruggetrokken kinderen en kinderen met een laag zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen, zouden kunnen worden geholpen. Muziektherapie kan heel laagdrempelig voor hen zijn.

Eén intern begeleider stelde een aantal vragen bij muziektherapie:

- Spelsituaties/rollenspelen zijn vaak moeilijk voor laag-functionerende kinderen.
- Wat is het zichtbare effect van muziektherapie?

Overige opmerkingen:

- De school heeft geen ervaring hiermee, voor sommige leerlingen zou het heel waardevol zijn.
- Als de school in de gelegenheid was, zou er zeker gebruik van gemaakt worden.

-
9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

Hieronder worden de door de intern begeleiders genoemde instrumenten, werkwijzen, muziekstijlen, etc. genoemd die mogelijkheden en belemmeringen vormen voor het verlenen van muziektherapie op hun school.

- Mogelijkheden:
 - o Liederen:
 - Kinderliedjes (liedbundel 'Eigenwijs' of een schoolspecifiek samengestelde liederenbundel)
 - Geestelijke liederen (een enkele school geeft aan dat deze eerbiedig en rustig gezongen moeten worden en dat hier geen oefeningen mee gedaan worden)
 - Psalmen worden op sommige scholen niet gebruikt in muzieklessen, alleen met dagopeningen en dergelijke situaties
 - Vaderlandse liederen
 - o Instrumenten:
 - Schoolinstrumentarium (Orff)
 - Blaasinstrumenten
 - Orgel, piano, keyboard (soms niet aanwezig i.v.m. financiën)
 - Trompet
 - Strijkinstrumenten
 - Gitaar (één school geeft aan dat de gitaar bekend is geworden in de reformatorische gezindte vanuit de populaire en evangelische/opwekkings/gospelmuziek (waar zij niet achter staan), maar dat het instrument niet afgekeurd moet worden, omdat er ook klassiek op gespeeld kan worden
 - Kinderen nemen zelf instrumenten mee (citer, gitaar, drumstel) en laten dit horen
 - o Gebaren en bewegingen bij muziek
 - o Lopen op ritmes
 - o Muziek-, zang- en hoorspelen
 - o Gebruik van fantasie
 - o Vooral gebruik van klassieke muziek
 - o Voor andere muzieksoorten (bijv. fanfaremuziek) geldt: als het onderbouwd wordt met argumenten, als het doel benoemd wordt, is het toegestaan.
- Belemmeringen:
 - o Populaire muziek (enkele scholen noemen hier redenen bij: kinderen worden er druk van en de muziek komt niet overeen met de identiteit)
 - o Muziek met een beat/rock/jazz/house
 - o Opzwepende en keiharde muziek
 - o New-age muziek
 - o Muziek met linken naar TV-programma's
 - o Circusmuziek
 - o Dans
 - o Bandrepertoire en instrumenten:
 - Deze leggen de link naar andere muziekstijlen, maar worden op zich niet afgekeurd.
 - Drumstel (als het kind het wil laten zien wel, maar niet door personeel binnengebracht)
 - (Elektrische) gitaar, basgitaar, etc.

- o Geestelijke liederen die niet in overeenstemming zijn met de reformatorische identiteit. Dit verschilt iets per school. Voorbeelden:
 - Opwekkingsliederen
 - Gospel
 - Lieder van Hanna Lam
- o Financiële ruimte (geld, lokaal, mankracht)

De scholen gaan verschillend om met het laten meenemen of horen van instrumenten of muziek door leerlingen. Sommige scholen laten dit wel toe bij instrumenten die tot de 'beperkingen' horen, andere niet. Er wordt rekening gehouden met wat voor beeld de muziek bij anderen oproept, hoewel dit met goede bedoelingen van de uitvoerder kan zijn.

Vanuit de visie:

Hieronder wordt een analyse van de opmerkingen van de intern begeleiders over de mogelijkheden en beperkingen voor muziektherapie gegeven, die betrekking hebben op de visie en andere aspecten.

- Al het personeel moet de grondslag onderschrijven en ook de muziektherapeut zal dus de reformatorische identiteit moeten onderschrijven en verantwoordelijkheid moeten dragen over de invulling hiervan.
- Verder moet hij/zij de nodige kennis en opleiding hebben.
- De gemeenschappelijke visie moet bepaald worden door middel van een gesprek met de directie en de commissie van begeleiding:
 - o Praktische mogelijkheden en beperkingen
 - o Wanneer en met welke problematiek komt een kind in aanmerking voor muziektherapie
- Mogelijkheden en belemmeringen houden nauw verband met de prioriteit voor het gebruik van geld/ruimte
- Er wordt gekeken naar woordkeuze en inhoud van de muziek.
- Er wordt rekening gehouden met de doelgroep en hierop wordt de activiteit aangepast.
- Op het SBO wordt niet gekozen voor muziektherapie: er zijn andere prioriteiten, geen financiële middelen, het SBO is meer didactisch gericht.

Vanuit het beleid zijn er de volgende mogelijkheden voor muziektherapie:

- Vanuit een samenwerkingsverband tussen verschillende scholen.
- Vanuit een instelling (muziektherapiepraktijk), om binnen de muren van de school zelfstandig bezig te zijn (gefinancierd door de AWBZ of door de ouders).
- Het geven van handvatten/training/aansturing/cursus/etc. aan de leerkrachten om muziekactiviteiten uit te voeren. Hierbij is het wel belangrijk dat er nazorg is, dan is er meer kans op overdracht.

5.1 Algemene conclusie

De voor dit onderzoek gestelde hoofdvraag luidde:

Welke behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie zijn er in het reformatorisch speciaal onderwijs?

De intern begeleiders van de reformatorische scholen voor speciaal onderwijs geven expliciet of impliciet aan dat zij behoefte hebben aan muziektherapie in de begeleiding van leerlingen met psychosociale problematieken.

De scholen hebben echter vaak geen goed beeld van muziektherapie om te weten hoe dit toepasbaar zou kunnen zijn. Ook ontbreken vaak de financiële middelen en ruimte.

Vanuit de reformatorische visie zijn er goede mogelijkheden voor muziektherapie, maar ook beperkingen. Deze mogelijkheden en beperkingen liggen op verschillende vlakken: instrument- en materiaalgebruik, werkwijzen, muziekstijlen en visie.

Ook worden er aanbevelingen gedaan door de intern begeleiders voor degene die muziektherapie wil verlenen in het reformatorisch speciaal onderwijs en worden er andere mogelijkheden aangedragen, bijvoorbeeld om de leerkrachten als muziektherapeut te trainen en ondersteunen in het begeleiden van de leerlingen.

In de volgende paragraaf zal de algemene conclusie aan de hand van de deelvragen uitgebreider besproken worden.

De onderzoeksbevindingen uit de interviews sluiten zeer nauw aan bij de gegevens uit het vooronderzoek en de achtergrondinformatie. Daarin is informatie verkregen over de kennis van muziektherapie in de reformatorische gezindte, de reformatorische visie op muziek, ervaringen en aanbevelingen door een muziektherapeut die werkzaam is in de reformatorische GGZ en ervaringen door een stage op een reformatorische school voor speciaal onderwijs.

De conclusies die hieruit getrokken kunnen worden met betrekking tot de hoofdvraag, zijn te vinden in paragraaf 5.3.

5.2 Conclusie aan de hand van de deelvragen

Aan de hand van de deelvragen zal de algemene conclusie uitgebreider worden besproken. Bij elke deelvraag zal er een verband gelegd worden met de hoofdvraag en zullen hieruit conclusies getrokken worden.

Deelvraag 1:

Hoeveel zorgleerlingen met psychosociale problemen zijn er in het reformatorisch speciaal onderwijs?

Alle scholen, uitgezonderd 2 SBO-afdelingen, geven aan dat een zeer groot gedeelte van hun leerlingen psychosociale problemen heeft. De doelgroep waaraan muziektherapie verleend zou kunnen worden, is dus in grote mate aanwezig.

De meeste scholen schatten dit aantal op 75-100 procent, 1 school geeft aan dat dit voor beide afdelingen 50-75 procent is en 2 scholen geven aan dat het percentage in het SBO 25-50 procent is, in tegenstellingen tot 75-100 procent in de ZML-afdeling.

Een mogelijke reden voor bovenstaande verschijnselen is beschreven in paragraaf 5.4.

Deelvraag 2:**Welke problemen hebben zij?**

Door de intern begeleiders wordt aangegeven dat alle soorten psychosociale problemen voorkomen onder de leerlingen van hun school. Vaak zijn hier ook combinaties van aanwezig.

Voor de behoefte aan en mogelijkheden voor muziektherapie geldt hier dat de problematieken waaraan in muziektherapie gewerkt kan worden, aanwezig zijn. De problemen die het meest voorkomen (angststoornissen, autisme, ADHD, agressief gedrag, oppositioneel gedrag), maar ook de andere problematieken, zijn goed behandelbaar met muziektherapie.

Deelvraag 3:**Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?**

De zorgleerlingen met psychosociale problemen krijgen binnenschoolse en buitenschoolse begeleiding. Deze begeleiding wordt eerst zo veel mogelijk gegeven binnen de school, door de leerkracht, intern begeleiders en onderwijs-assistenten en ligt vooral in het pedagogische klimaat en de sociale vaardigheidstrainingen. Binnen de school zijn er geen speciale therapieën voor psychosociale problemen aanwezig, maar kunnen de leerlingen wel begeleid worden door de maatschappelijk werker of orthopedagoog. Ook kan de leerkracht ondersteund worden door begeleiding van buitenaf.

Buiten de school krijgen de leerlingen vooral gesprekstherapie en sociale vaardigheidstrainingen.

Slechts 1 school gaf aan dat nog niet de helft van de leerlingen met psychosociale problemen begeleiding buiten school krijgt. Ik denk dat dit bij de andere scholen ook het geval is, waardoor er dus heel weinig direct aan de problematiek van de leerling wordt gewerkt door middel van therapie en dat de manier waarop dit gebeurt ook vaak is in de vorm van een sociale vaardigheidstraining of gesprekstherapie, minder door andere creatieve middelen, terwijl dit juist bij leerlingen in het speciaal onderwijs een goede ingang zou zijn om te werken aan hun psychosociale problemen.

De leerlingbesprekingen nemen een belangrijke plaats in binnen de indicatiecriteria voor extra begeleiding en hulpverlening aan de zorgleerlingen met psychosociale problemen. Verder wordt er vooral gezegd dat extra begeleiding geadviseerd wordt aan de ouders (wat niet altijd wordt uitgevoerd) of pas wordt gezocht als de begeleiding vanuit de school niet toereikend is. Er wordt hier geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende problematieken die leerlingen kunnen hebben.

Deelvraag 4:**Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?**

De intern begeleiders van alle scholen geven aan dat de begeleiding en hulpverlening niet altijd toereikend is. Er zijn leerlingen die erdoor geholpen worden, maar er vallen ook leerlingen buiten de boot. De belangrijkste redenen hiervoor, in combinatie met de mogelijkheden van muziektherapie, zijn:

- *De expertise van de school schiet te kort (hoewel die al wel sterk genoemd wordt).* Misschien kan er meer gericht worden op het gebruik van creatieve middelen (bijv. muziek) in de begeleiding en hulpverlening van leerlingen met psychosociale problemen, binnen of buiten de school.
- *Adviezen aan de ouders worden niet altijd opgevolgd.* Als er een therapie aanwezig is op de school, zal deze sneller ingezet worden voor de begeleiding en hulpverlening van de leerlingen, ook wanneer deze buiten het schoolbudget om is, in de vorm van verwijzing via de huisarts, via de AWBZ.

- *Hulpverlening is vaak gespecialiseerd in óf psychiatrische stoornissen óf verstandelijk gehandicapten. Voor niet-pratende kinderen die hulp nodig hebben (combinatie van 2 specialisaties) is er (soms) geen hulp te vinden.*
Juist hierin kan muziektherapie een bijdrage leveren, omdat het een non-verbale therapie is en ook toegepast kan worden bij psychiatrische stoornissen.
- *Wanneer is zorg, begeleiding en hulpverlening toereikend?*
Verschillende leerlingen hebben verschillende hulp nodig. Bij leerlingen in het speciaal onderwijs kan vaak de ingang muziek meer gebruikt worden dan bijvoorbeeld taal. Ik heb niet de pretentie dat muziektherapie alle problemen zal oplossen, maar het is wel een heel andere ingang bij de leerlingen dan er normaal gebruikt wordt en kan voor andere oplossingen zorgen.

Deelvraag 5:

Wat is de visie van de reformatorische scholen voor speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?

Hoewel er bij geen van de scholen een visie op of regelgeving over muziek op papier staan, worden er door sommige intern begeleiders wel vanuit de algemene visie van de school opmerkingen gemaakt over de muziekbeoefening. Deze opmerkingen heb ik betrokken op het geheel van de reformatorische scholen voor speciaal onderwijs, omdat zij dezelfde identiteit hebben en van tijd tot tijd overleg hebben met elkaar over de visie en praktische zaken.

De muziek moet getoetst worden aan de reformatorische grondslag van de school: de Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid. Alles moet ten dienste zijn van God en moet verantwoord worden naar het bestuur en de directie.

Over praktische zaken hebben een aantal scholen een leerlijn ontwikkeld. Hierin hebben de volgende punten de aandacht:

- Maken van en luisteren naar muziek
- Instrumentgebruik en theoretisch-muzikale facetten
- Werken rond een thema, muziek gebruiken voor de expressie
- Aangeven van situaties (overgangslidjes)

Bij deze zaken wordt er niet ingegaan op de visie van de reformatorische scholen op muziekbeoefening.

Als belangrijkste punt voor de mogelijkheden voor muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs geldt dat ook muziektherapie getoetst zal moeten worden aan de reformatorische grondslag van de school en verantwoord zal moeten worden naar het bestuur en de directie.

Deelvraag 6:

Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?

Het antwoord van de intern begeleiders is bij de ZML-afdeling volledig positief, in het SBO worden hier enkele vraagtekens bij gezet (hoewel ook een aantal van deze scholen zeer positief is over muziektherapie). Het SBO is voornamelijk gericht op de didactische ontwikkeling en op de interesse van de leerlingen, minder op de psychosociale ontwikkeling. Ook worden er vragen gesteld bij het effect van muziektherapie en bij het gebruik van spelsituaties en rollenspelen. Over het laatste kan gezegd worden dat er bij het gebruik van muziektherapie altijd gelet wordt op de mogelijkheden van de leerlingen en dat bepaalde werkwijzen dus niet gebruikt worden als de leerling hier geen mogelijkheden toe heeft. Over het effect van muziektherapie verwijs ik naar het Handboek Creatieve Therapie (Smeijsters, 2000) voor een uitgebreide verhandeling hierover. In het kort kan ik zeggen dat muziektherapie niet dé oplossing is voor alle problemen, maar dat het effect van muziektherapie zeker op leerlingen van het speciaal onderwijs zeer groot is (muziek heeft veel ingang, juist omdat het non-verbaal is en inspeelt op o.a. emoties en sociale relaties).

De mogelijkheden voor muziektherapie liggen voor de zorgleerlingen met psychosociale problemen vooral op de volgende vlakken:

- Het gebruik van een aparte, non-verbale ingang bij de leerlingen om contact te maken en emoties te uiten.
- De basishouding (van een therapeut) in het benaderen van de leerlingen.

Deelvraag 7:

Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van de instelling?

Vanuit de reformatorische visie zijn er mogelijkheden en beperkingen voor het verlenen van muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs. Deze mogelijkheden en beperkingen zijn praktisch (instrumenten, werkwijzen, muziekstijlen) of meer vanuit de visie.

Praktisch:

De mogelijkheden voor muziektherapie zijn vele, daarom neem ik deze niet nogmaals op (zie hoofdstuk 4: Analyse van de dataverzameling). In feite zijn er geen extra mogelijkheden voor muziektherapie op basis van de visie, dan de normale mogelijkheden.

Aandachtspunten en belemmeringen op basis van de visie van de school zijn wel aanwezig, en wel in de vorm van:

- Aandachtspunten:
 - o Eerbied bij het gebruik van geestelijke liederen en psalmen
 - o Inhoud van (geestelijke) liederen moet in overeenstemming zijn met de identiteit. Scholen verschillen hierin, er zijn vaak liedmappen aanwezig met toegestane liederen. Overleg met de school is hierin nodig.
 - o Voor veel muzieksoorten (die niet expliciet tot de belemmeringen behoren) geldt: als het onderbouwd wordt met argumenten, als het doel benoemd wordt, is het toegestaan (bijv. fanfaremuziek).
- Belemmeringen:
 - o Populaire muziek en instrumentarium dat hiermee verband houdt:
 - Muziek met beat/rock/jazz/house
 - Opzwepende en keiharde muziek
 - Sommige instrumenten leggen de link naar populaire muziekstijlen, maar worden op zich niet afgekeurd. Er wordt hier gedacht aan de (elektrische) gitaar, basgitaar, drumstel, etc.
 - o Dans
 - o Muziek die linkt naar TV-programma's, new-age en circus

In het algemeen moet er voor de mogelijkheden en beperkingen van muziektherapie in het reformatorisch speciaal onderwijs rekening gehouden worden met het beeld dat iets oproept bij een ander (hoewel het goed bedoeld kan zijn) en met het doel dat men hoopt te bereiken, de onderbouwing.

Vanuit de visie:

Het belangrijkste punt wat genoemd wordt voor de mogelijkheden en beperkingen van muziektherapie in het reformatorische speciaal onderwijs, is dat de muziektherapeut de reformatorische identiteit moet onderschrijven en verantwoordelijkheid moet dragen over de invulling hiervan.

Over muziek en de reformatorische identiteit wordt door verscheidene scholen aangegeven dat de muziek getoetst moet worden aan de reformatorische grondslag van de school: de Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid. Alles moet ten dienste zijn van God en moet verantwoord worden naar het bestuur en de directie.

Om muziektherapie te kunnen verlenen in het reformatorisch speciaal onderwijs moet er een gemeenschappelijke visie bepaald worden. Dit kan door middel van een gesprek met de directie en de commissie van begeleiding en zal gaan over praktische zaken en over de identiteit.

Mogelijkheden en belemmeringen voor muziektherapie houden nauw verband met de prioriteit voor het gebruik van geld/ruimte

Vanuit het beleid zijn er de volgende mogelijkheden voor muziektherapie:

- Vanuit een samenwerkingsverband tussen verschillende scholen.
- Vanuit een instelling (muziektherapiepraktijk), om binnen de muren van de school zelfstandig bezig te zijn (gefinancierd door de AWBZ of door de ouders).
- Het geven van handvatten/training/aansturing/cursus/etc. aan de leerkrachten om muziekactiviteiten uit te voeren. Hierbij is het wel belangrijk dat er nazorg is, dan is er meer kans op overdracht.

5.3 Conclusies uit vooronderzoek en achtergrondinformatie

De onderzoeksbevindingen die uit de interviews naar voren komen, sluiten zeer nauw aan bij de ervaringen en bevindingen in het vooronderzoek en de achtergrondinformatie.

Er is weinig literatuur en informatie bekend over muziektherapie in de reformatorische gezindte. Daardoor lijkt er minder behoefte te zijn aan muziektherapie. Dit verandert als er meer bekendheid komt van muziektherapie en de werking hiervan.

Uit de profielschets van de VGS komt naar voren dat de mogelijkheden voor muziektherapie veel te maken hebben met het betuigen van instemming met de grondslag en het doel van de school, de overeenstemming met het Woord van god en de Drie Formulieren van Enigheid.

De muziektherapeut die werkzaam is bij Eleos geeft aan dat voor de mogelijkheden van muziektherapie in de reformatorische gezindte het gebruik van instrumenten niet veel anders is dan in de neutrale instellingen. Voor de liederen is er een repertoire vastgesteld en bij de muziekstijlen noemt zij beperkingen als: niet te heftige muziek, geen housemuziek, geen populaire muziek, minder gebruik van dans en van de stem (doordat cliënten dit vaak niet gewend zijn).

Vanuit de visie zijn er mogelijkheden voor muziektherapie door de identiteit van de instelling en cliënten te kennen en hier rekening mee te houden. Ook moet er blijvend gelet worden op het aangaan van gesprekken, uitleggen en onderbouwen van het doel.

Vanuit mijn stage kwam naar voren dat de mogelijkheden voor muziektherapie nauw samenhangen met het gesprek met directie en personeel van de school, waarin veel verduidelijkt kan worden. Hierin is een open en voorzichtige houding nodig.

De aanwezige instrumenten waren niet veel, maar wel bruikbaar. Er was geen aparte ruimte beschikbaar (hierin speelde de prioriteit voor het gebruik van financiën en ruimte een rol), maar eventueel zou hier wel een oplossing voor kunnen worden gezocht.

De inhoudelijke invulling van muziektherapie en het methodisch werken, behoorden tot de mogelijkheden van muziektherapie.

5.4 Overige opmerkingen

5.4.1 Algemeen

In de interviews kwamen enkele aspecten naar voren die geen direct verband hielden met de onderzoeksvraag, maar wel zeer nuttige informatie verschaften. Hieronder zal deze informatie vermeldt worden.

5.4.2 Redenen voor verschil tussen de scholen

Een aantal intern begeleiders gaf redenen aan voor het verschil tussen de verschillende scholen:

- Er is een verschil in regio's. Onder de randstadbevolking kan de hectiek van problemen groter zijn dan onder plattelandsbevolking.
- Het SBO is meer gericht op de didactische ontwikkeling van leerlingen dan de ZML-afdeling.
- Bij de ZML is meer moeilijk verstaanbaar gedrag. In contact met 'normaal' begaafden zijn er psychosociale problemen omdat ze niet begrepen (kunnen) worden. Hierdoor ontstaat een heel andere problematiek.
- Als leerlingen in staat zijn zelf mogelijkheden aan te dragen en hierover te discussiëren, moet de houding en werkwijze van een muziektherapeut anders zijn (meer begeleid confronterend) dan wanneer leerlingen dit niet kunnen.

5.4.3 Weinig voorkomen van bepaalde problemen

Bepaalde problemen (bijv. somatische problemen) komen weinig voor in het speciaal onderwijs. Dit is waarschijnlijk omdat de leerlingen met die problemen in het speciaal onderwijs op hun plaats zijn en zich op hun gemak voelen.

5.4.4 Belang van training aan leerkrachten

Een intern begeleider gaf aan dat leerkrachten getraind moeten worden in het letten op minimale bewegingen en non-verbale gedragingen van de leerlingen. Ook is de basishouding erg belangrijk: sensitief reageren, observeren, de leerlingen volgen en op hun eigen niveau benaderen.

5.5 Aanbevelingen

5.5.1 Algemeen

Tijdens het uitvoeren van dit praktijkonderzoek zijn er veel ideeën gerezen voor het doen van vervolgonderzoek, het opzetten van andere relevante onderzoeken of het ontwikkelen van een praktijkproject.

5.5.2 Vervolgonderzoek

Gekoppeld aan de uitkomsten van dit praktijkonderzoek, zouden de conclusies verdiept of verbreed kunnen worden door middel van contacten met de praktijksituatie.

- Verbreden en checken van de conclusies door onderzoek te doen in andere reformatorische werkvelden
- Verbreden van het onderzoek door onderzoek te doen naar de behoefte aan en mogelijkheden voor creatieve therapie in de reformatorische hulpverlening waarbij gebruik wordt gemaakt van de andere media

5.5.3 Overige relevante onderzoeken

Deze aanbevelingen gaan over onderzoek naar de inhoud van de reformatorische identiteit en eventueel de combinatie hiervan met creatieve therapie.

- Wat zijn de visies van werkers in de reformatorische Geestelijke Gezondheidszorg en (ouders van) gebruikers van deze zorg t.o.v creatieve therapie?

- In hoeverre verschilt de reformatorische zorg of het speciaal onderwijs van de reguliere zorg of het speciaal onderwijs?
- Wat is de reformatorische visie op psychosociale problemen en begeleiding van mensen met deze problemen?
- Wat is de reformatorische visie op creativiteit en muziek?

5.5.4 Praktijkproject

Als logisch vervolg van dit praktijkonderzoek volgt het ontwikkelen van een handleiding voor muziektherapeuten voor het verlenen van muziektherapie en het geven van training en ondersteuning aan de leerkrachten in het reformatorisch speciaal onderwijs.

Boeken

- Baarda, D.B. en M.P.M. de Goede, Basisboek methoden en technieken: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek, 3^e herziene druk, Stenfert Kroese, Houten, 2001
- Bijbel met Psalmen en Drie Formulieren van Enigheid, Gereformeerde Bijbelstichting, Dordrecht
- Burg, W. ter, Meer met muziek: muziek als orthopedagogisch medium, Intro, Nijkerk, 1985
- Jeugdbond Gereformeerde Gemeenten, Over muziek gesproken, JBGG-serie nr. 12, Crezee Ameide B.V., Woerden, 1985
- Lievegoed, B.C.J., Maat, ritme, melodie: Enige beginselen van muziektherapie, Uitgeverij Vrij Geestesleven, Zeist, 1992
- Migchelbrink, F., Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn, 5^e herziene en uitgebreide druk, SWP, Amsterdam, 2000
- Nordoff, P. e.a., Muziektherapie voor gehandicapte kinderen, De Gooise uitgeverij, Bussum, 1980
- Smeijsters, H., Handboek Creatieve Therapie, Coutinho, Bussum, 2000
- Tromp, J.H.M en E.F.H. Rietmeijer, De aanpak van onderzoek: handleiding bij het opzetten van eenvoudig empirisch onderzoek voor scripties in het HBO, Bohn Stafleu Van Loghum, Houten, 1995
- Verheij, F. en F.C. Verhulst, Het kinder- en jeugdpsychiatrisch zorgveld, Van Gorcum, Assen, 1996

Handleidingen

- Hogeschool van Utrecht / FSAO, Studiegids Creatieve Therapie Voltijd 2004-2005, Uitgave HvU / FSAO, 2004
- Hogeschool van Utrecht / FSAO (CT), Studiehandleiding Praktijkonderzoek Vierde jaar Voltijd Studiejaar 2004-2005, Uitgave HvU / FSAO, 2004

Scripties

- Dekker, A., Toepassing van muziektherapeutische werkvormen binnen de pastorale opleiding, Hogeschool van Utrecht, Amersfoort, 2004
- Jong, P. de, Sociale vaardigheidstraining en persoonlijke groei bij kinderen in het speciaal onderwijs, Stichting Psycho-Sociale Opleidingen, Utrecht, 2000
- Midden, F.E. van, Behoeftes aan en mogelijkheden voor beeldend therapie in het regulier basisonderwijs, Hogeschool van Utrecht, Amersfoort, 2004
- Slings, E., God als medium, Hogeschool van Utrecht, Amersfoort, 1997

Websites

- www.bgs.nl
- www.eleos.nl
- www.mee.nl
- www.rec.nl
- www.sbodeschalm.nl/padles.htm
- www.vgs.nl

Artikelen

- Drift, I. van der, 'Haalbare doelstellingen', 'De kunst van het beperken', Tijdschrift voor Creatieve Therapie, 1997, 1, p.3-7
- Ebbers, L.J., 'Muziek beïnvloedt mensen', Daniël, jongerenblad van de Jeugdbond Gereformeerde Gemeente, 2004, 3, p.7-10

Overige bronnen

- Beroepsprofiel van de creatief therapeut, NVCT, Utrecht, 2003
- Beroepsprofiel van de muziektherapeut, NVCT, Utrecht, 1999
- Profielschets van de Vereniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, Ridderkerk
- Schoolgids ZML – MG 2004/2005, Rehobothschool, Ede, 2004

De eerst genoemde school is de school waar het eerste interview met een intern begeleider is gehouden. Naar aanleiding hiervan is er bij alle scholen, uitgezonderd de Ds. N.H. Beversluisschool te Gouda, contact opgenomen met de intern begeleider van de andere afdeling, voor aanvullende informatie.

1.A De Akker (SBO), Barendrecht

1. *Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)*

Ongeveer 90 procent. Er zijn bijna geen leerlingen die alleen voor leerproblemen op De Akker zitten, er komen heel vaak ook emotionele problemen voor.

2. *Welke problemen hebben zij?*

o Naar binnen gekeerde problemen ▪ Angstig gedrag ▪ Depressief gedrag ▪ Teruggetrokken gedrag ▪ Somatische problemen	→ vooral bij jongere kinderen → steeds vaker: 'Ik wil niet meer leven' → enkele → weinig, dit komt waarschijnlijk doordat de kinderen hier op hun plaats zijn en zich op hun gemak voelen
o Naar buiten gekeerde problemen ▪ Agressief gedrag ▪ Niet aan regels houden	→ Veel → Veel (oppositieel gedrag)
o Sociale problemen	→ Komt veel voor, veel problemen in de gezinnen Voor veel ouders is het niet eenvoudig de kinderen op de voeden als gevolg van de (sociaal-emotionele) problematieken van de kinderen..
o Aandachtsproblemen	→ ADHD, PDD
o Anders, nl.....	→ Autisme, faalangst (veel), laag zelfbeeld

De leerlingen hebben vaak een combinatie van de bovenstaande problemen. Een voorbeeld: faalangst kan zich uiten in agressie, boos worden of niet willen werken.

3. *Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?*

Ja.

4. *Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?*

- Observatie door de leerkracht.
- Eventueel observatie door een orthopedagoog die een persoonlijkheidsonderzoek of schoolvragenlijst kan uitvoeren bij onduidelijkheid van de problemen en hoe de leerling begeleid kan worden.
- Er is een ADHD-vragenlijst.
- Overleg met de ouders.
- Naar aanleiding van een leerlingbespreking kan er extra begeleiding gegeven worden. De leerling wordt op zo'n bespreking op alle terreinen doorgesproken: sociaal-emotioneel en cognitief.
- Begeleiding buiten school: als er meer begeleiding nodig is dan er op school geboden kan worden.

5. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?

o Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	→ Geen → Methode sova in de klas → Maatschappelijk werker: niet te intensieve problemen begeleidt zij zelf, anders doorverwijzen en adviseren. Als school of ouders problemen in het begeleiden vinden, gaat schoolmaatschappelijk werker er naar toe → Veel begeleiding in het pedagogisch klimaat (dagelijks): oog hebben voor het kind, persoonlijke aandacht/contact + acceptatie van het kind zoals hij/zij is (het kind mag er zijn, heeft problemen, maar wordt niet afgekeurd). Vaste structuur en duidelijke regels, geeft de kinderen houvast. (in de klas en op het plein) → Fysiotherapie, niet echt voor sociaal-emotionele problemen → Logopedie → Geen speciale therapie op school
o Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	→ Nog niet de helft van de leerlingen heeft deze begeleiding → School geeft adviezen aan de ouders voor buitenschoolse hulp. Bijvoorbeeld bij Eleos, Riagg, maar ook soms kinderpsychiatisch onderzoek (ADHD, PDD) Begeleiding die de kinderen krijgen: → Sociale vaardigheidstraining → Gesprekstherapie → Speltherapie → MEE

6. Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?

- Enkele ouders willen niet verdergaan in de hulpverlening en leggen het advies van de school aan de kant.
- Er zijn kinderen die echt goed geholpen worden door de begeleiding en hulpverlening.
- Bij sommige kinderen zitten de problemen zo diep, daar is lang en meer hulp nodig.
- Er zijn weinig kinderen die buiten de boot vallen.
- Wel worden de kinderen met psychosociale problemen nooit echt sterk in hun zwakke kanten, ze kunnen wel leren om er mee om te gaan.

7. Wat is de visie van uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?

- De leerkracht heeft de verantwoordelijkheid.
- Er zijn niet echt regels voor.

- In ieder geval de reformatorische grondslag van de school: Bijbel en de Drie Formulieren van Enigheid.
8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*
- De school heeft geen ervaring hiermee. Waarschijnlijk zou het voor bepaalde kinderen wel goed zijn.
 - Het is het uitproberen waard. Stille kinderen zouden erdoor kunnen loskomen.
 - Veel kinderen vinden muziek leuk. Ze zouden zich wel beter kunnen gaan uiten of zich kunnen ontladen door de muziek (bijv. een autistisch kind).
9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

- Mogelijkheden:
 - o Gebruik van kinderliedjes en geestelijke liederen
 - o Liedbundel 'Eigenwijs'
 - o Gebaren en bewegingen
 - o Schoolinstrumentarium
 - o Orgel
 - o Dwarsfluit
 - o Trompet
 - o Gitaar
- Belemmeringen:
 - o Drumstel (als het kind het wil laten zien wel, maar niet door personeel binnengebracht)
 - o House
 - o Keiharde muziek
 - o Beat/opzwepende muziek
 - o Populaire muziek (reden: kinderen worden er druk van en de muziek komt niet overeen met de identiteit)
 - o Dans
 - o Financiële ruimte (geld, lokaal, mankracht)

Vanuit de visie:

- Het mag niet in strijd zijn met de identiteit van de school en de achterban van de leerlingen
- Visie moet bepaald worden door middel van een gesprek met de directie en de commissie van begeleiding:
 - o Praktische mogelijkheden en beperkingen
 - o Wanneer en met welke problematiek komt een kind in aanmerking voor muziektherapie
- Wel mogelijk: handvatten/training/aansturing geven aan docenten (voor muzieklessen). Misschien vooral door wel verbonden te zijn aan de school (meer kans op overdracht). Een eenmalige training zou niet veel navolging hebben. Nazorg zou nodig zijn.
- Muziektherapeut moet de reformatorische identiteit onderschrijven en kennis en opleiding hebben.

1.B De Rank (ZML), Barendrecht

1. Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)

Meer dan 75 procent.

2. Welke problemen hebben zij?

☐ Naar binnen gekeerde problemen ▪ Angstig gedrag ▪ Depressief gedrag ▪ Teruggetrokken gedrag ▪ Somatische problemen	→ De leerlingen hebben een mix van de genoemde problemen
☐ Naar buiten gekeerde problemen ▪ Agressief gedrag ▪ Niet aan regels houden	
☐ Sociale problemen	
☐ Aandachtsproblemen	
☐ Anders, nl.....	

3. Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?

Ja.

4. Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?

- Geen harde criteria.
- Wel wordt er vanuit een leerlingbespreking actie ondernomen. Bij de leerlingbespreking zijn aanwezig: leerkracht, Intern Begeleider, ouders/begeleiders, schoolmaatschappelijk werker.

5. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?

☐ Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	→ Sociale vaardigheidstraining in de klas → Extra begeleiding door leerkracht (pedagogisch klimaat) of door onderwijs-assistent
☐ Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	→ Advisering door de school: ouders gaan naar de instelling of krijgen thuis begeleiding. → Veel kinderen gaan naar een logeertehuis. Begeleiding die de kinderen krijgen: → Speltherapie

6. Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?

- Wanneer is zorg toereikend?
- Er is veel sprake van gecompliceerde situaties.
- Er is wel veel/genoeg aan gedaan, maar problemen zijn niet helemaal opgelost.

7. *Wat is de visie van uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?*

Gelijk aan SBO De Akker.

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

- Ja, ik verwacht van wel. Je gebruikt een aparte ingang om een doel te bereiken.
- Vooral teruggetrokken kinderen en kinderen met een laag zelfbeeld, weinig zelfvertrouwen, zou je kunnen helpen. Muziektherapie kan heel laagdrempelig voor hen zijn.

9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Gelijk aan SBO De Akker.

2.A Rehobothschool (ZML), Ede

1. *Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)*

75-100 procent.

In feite hebben bijna alle kinderen psychosociale problemen. Bij laag niveau hebben zij misschien geen problemen, maar in contact met 'normaal begaafden' zijn er wel problemen omdat ze niet begrepen (kunnen) worden. Wij kunnen hen (hun beperking) niet verstaan en niet op hun eigen niveau bevragen, laten spelen. Daardoor zijn er weer meer problemen. Is het hun of ons probleem?

2. *Welke problemen hebben zij?*

o Naar binnen gekeerde problemen	→ Alle genoemde vormen komen voor → Er zijn leerlingen die een mix van de genoemde problemen hebben
▪ Angstig gedrag	
▪ Depressief gedrag	
▪ Teruggetrokken gedrag	
▪ Somatische problemen	
o Naar buiten gekeerde problemen	
▪ Agressief gedrag	
▪ Niet aan regels houden	
o Sociale problemen	
o Aandachtsproblemen	
o Anders, nl.....	

Dit zijn de tastbare problemen, er zijn ook niet-verstaanbare problemen. Autistiform gedrag kunnen we niet verstaan. Veel problemen hebben linken met elkaar. Daardoor zijn er heel veel (voor ons) niet-verstaanbare problemen. Naar mate het niveau lager is, lijken de problemen meer complex voor te komen.

3. Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?

Ja. Het ZML-onderwijs is al extra begeleiding. Binnen de school zijn ook specifieke groepen: instroomgroep, ontwikkelingsgroep, groep arbeidstoeleiding, ervaringsgerichte groep, praktischgerichte groep, structuurgroep, individuele begeleidingsgroep.

4. Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?

- Er zijn regelmatig leerlingbesprekingen. Naar aanleiding daarvan wordt er extra begeleiding gezocht (via de commissie van begeleiding).
- De orthopedagoog test het niveau van de leerling
- Ergotherapie: screening door jeugdarts en n.a.v. vraag van leerkracht. De ergotherapeut screent zelf ook.
- Logopediste screent alle kinderen en ook n.a.v. vraag van leerkracht/ouders/leerlingbespreking.
- Begeleiding vanuit Bartimeüs Hage: eigen screening.
- Begeleiding door het autistenteam: eigen screening.

5. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?

o Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	Aanwezig zijn: → Ergotherapie, logopedie, fysiotherapie → Er wordt gestart met sociale vaardigheidstraining (door de leerkracht) → Begeleiding vanuit MEE (8 lessen op school) → Methode PAD ligt in de kast. Wel is het moeilijk voor de leerlingen om zichzelf feedback te geven (bij kinderen met autistiform gedrag) → Begeleiding vanuit Bartimeüs Hage en door het autisteteam
o Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	→ De leerlingen worden doorverwezen voor extra begeleiding door de school of door een instantie (bijv. Eleos), n.a.v. een onderzoek dat aangevraagd is → De school adviseert de ouders in de begeleiding van hun kind (door orthopedagoog en maatschappelijk werker) Begeleiding die de kinderen krijgen: → Speltherapie → Fysiotherapie → Logopedie → Gesprekstherapie

6. Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?

- Er zijn geen genoeg financiën om alle leerlingen alle hulp te bieden die ze nodig hebben.
- Onderzoeken kunnen ook bij ouders neergelegd worden, voor buitenschoolse uitvoering.
- De school is onbekend met andere soorten begeleiding, dan is er ook niet snel behoefte aan.
- Wanneer is begeleiding en hulpverlening voldoende of klaar?

7. *Wat is de visie van uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?*

- Er is geen visie op papier.
- Wel geldt dat muziek een 'ondergeschoven kindje' is.
- Qua identiteit zijn er beperkingen en dilemma's waar je aan vast zit: ritmes die de kinderen heerlijk vinden, maar lijken op 'house' (wat afgekeurd wordt). De leerlingen zien vaak het verschil tussen henzelf en anderen niet, voor hen zijn duidelijke regels nodig.

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

Creatieve therapie, bewegingstherapie, speltherapie of muziektherapie zouden bij de doelgroep goed aansluiten, ook door de interesse voor bijv. muziek (bij ZML, bij PraktijkOnderwijs zal dit minder zijn).

Het is een andere leerstijl en een andere manier van contact maken zijn voor het kind. Het zou een grote verrijking zijn.

Muziektherapie zou heel belangrijk zijn om het feit dat er dan gelet wordt op minimale bewegingen en non-verbale gedragingen van de leerlingen. Hierin zouden de leerkrachten getraind kunnen worden. De basishouding is altijd belangrijk: sensitief reageren, observeren en de leerlingen volgen. Als leerlingen op hun eigen niveau benaderd worden, zijn er vorderingen merkbaar (vooral in het contact).

9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

- Mogelijkheden:
 - o Kinderliedjes
 - o Psalmen
 - o Vaderlandse liederen
 - o Zingen
 - o (Muziek)spelletjes
 - o Fantasieën
- Belemmeringen:
 - o Geen gebruik van opwekkingsliederen en van Hanna Lam
 - o Gitaar en andere instrumenten zoals basgitaar en drumstel leggen de link naar andere muziekstijlen (populaire muziek). De gitaar op zich wordt niet afgekeurd.
 - o Bandrepertoire/populaire muziek
 - o Rekening houden met wat voor beeld de muziek bij anderen oproept (hoewel met goede bedoelingen van de uitvoerder)
 - o Geen link naar TV-programma's
 - o Als kinderen zelf bovenstaande dingen meenemen, wordt het niet aan anderen laten horen

Vanuit de visie:

- Door over muziektherapie na te denken en het te zien, vorm je er een beeld van.
- Het moet in overeenstemming zijn met de algemene visie en identiteit van de school.
- Het zou goed zijn om een les/cursus/training/videotraining/bespreking te geven aan leerkrachten.

2.B Detmarschool (SBO), Ede

1. Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)

25-50 procent

2. Welke problemen hebben zij?

☐ Naar binnen gekeerde problemen ▪ Angstig gedrag ▪ Depressief gedrag ▪ Teruggetrokken gedrag ▪ Somatische problemen	→ Van elke problematiek zijn er een aantal aanwezig
☐ Naar buiten gekeerde problemen ▪ Agressief gedrag ▪ Niet aan regels houden	
☐ Sociale problemen	
☐ Aandachtsproblemen	
☐ Anders, nl.....	→ Hechttingsproblematiek → Oppositioneel gedrag

3. Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?

Ja.

4. Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?

Gelijk aan ZML Rehobothschool.

5. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?

☐ Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	→ In het SBO is minder ergotherapie → Verder gelijk aan ZML Rehobothschool
☐ Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	→ Sociale vaardigheidstraining → Speltherapie bij Eleos

6. Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?

De begeleiding en hulpverlening is wel toereikend, maar soms is er een beperkt aantal plaatsen beschikbaar (bijv. bij sociale vaardigheidstraining).

7. Wat is de visie van uw school voor reformatoisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?

In het schoolplan staan praktische kerndoelen, methoden en materialen voor het vak muziek beschreven. De kerndoelen zijn gelijk aan de voor het reformatorisch onderwijs vastgestelde kerndoelen (welke dit zijn, is niet aangegeven).

Er is 2 jaar geleden een muziekcursus geweest, daarna is er een leerlijn uitgewerkt voor de verschillende klassen.

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

Sommige kinderen zouden het leuk vinden, sommigen niet.

Bijvoorbeeld bij teruggetrokken gedrag (e.a.) zou muziektherapie wel kunnen helpen, vooral in kleine groepjes of individueel.

9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

- Mogelijkheden:
 - o Schoolinstrumentarium aanwezig
 - o Overige instrumenten zoals gitaar, orgel, fluiten, viool, piano
 - o Lopen op ritme, gebaren bij muziek maken
 - o Muziek moet heel gestructureerd gegeven worden
 - o Er is een schoolspecifieke liederenbundel samengesteld
 - o Gebruik van kinderliedjes
 - o Vooral gebruik van klassieke muziek
- Belemmeringen:
 - o Dans
 - o Drumstel
 - o Populaire muziek
 - o Geen oefeningen (toonhoogte, dynamiek, etc.) met het geestelijk lied

Vanuit de visie:

- Gelijk aan ZML Rehobothschool
- Ook: de kinderen zijn over het algemeen erg druk (dus gestructureerd brengen), het best met de leerkracht erbij of als uitvoerder (meer soort muziekles)

3. Ds. N.H. Beversluisschool, Gouda

1. *Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)*

Meer dan 75 procent.

Kinderen met leerproblemen hebben vaak ook psychische problemen. Een paar leerlingen zonder, maar dat zijn uitzonderingen.

2. *Welke problemen hebben zij?*

- o Naar binnen gekeerde problemen ▪ Angstig gedrag ▪ Depressief gedrag ▪ Teruggetrokken gedrag ▪ Somatische problemen	→ Het gehele scala is aanwezig → Veel leerlingen met stoornissen in het autistisch spectrum, hechtingsproblematiek en ADHD
---	--

o Naar buiten gekeerde problemen ▪ Agressief gedrag ▪ Niet aan regels houden	→ Er zijn veel combinaties: angstig gedrag kan zich uiten in agressief gedrag
o Sociale problemen	
o Aandachtsproblemen	
o Anders, nl.....	

3. *Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?*

Ja.

4. *Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?*

- N.a.v. leerlingbespreking
- De leerling moet minstens 10 jaar zijn (enig inzicht in zichzelf hebben)
- De leerling moet zelf gemotiveerd zijn (zover mogelijk en niet bij problematiek behorend)
- Verder: angstig gedrag, agressief gedrag, teruggetrokken gedrag

5. *Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?*

o Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	→ Orthopedagoge is betrokken bij leerlingbesprekingen, geeft adviezen aan de leerkrachten → Veel expertise van de leerkrachten zelf (binnen de klassen) → Geen therapieën behalve logopedie en fysiotherapie (niet op kosten van de school) → Sociale vaardigheidstraining
o Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	De schoolmaatschappelijk werker stuurt leerlingen door en geeft adviezen aan de ouders. Er zijn leerlingen in behandeling bij Eleos, ze krijgen daar: → Sociale vaardigheidstraining → Gesprekstherapie

6. *Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?*

- De school heeft niet echt te weinig aanbod van begeleiding en hulpverlening.
- Als extra begeleiding en hulpverlening niet aanwezig zijn, wordt het ook niet snel gemist.
- Zodra er een aanbod is, stijgt de vraag.

7. *Wat is de visie van uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?*

- Muziek is een 'ondergeschoven kindje'. (Het staat op rooster, maar de invulling is volledig aan de leerkracht.
- Beschreven in schoolgids:
 - o aandacht voor zowel het maken (zingen) als het luisteren naar muziek
 - o bekend maken met diverse instrumenten
- Methode die gebruikt wordt voor ideeën en bronnen voor de muziekles: 'Muziektent'.

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

Sommige kinderen zouden er wel zeker baat bij kunnen hebben en door de muziek hun gevoelens tot uiting kunnen brengen.

9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

- Mogelijkheden:
 - o Schoolmuziekinstrumentarium
 - o Gitaar
 - o Orgel
 - o Zangspelen
 - o Fanfaremuziek/andere muzieksoorten: als je het kunt onderbouwen, een doel kunt benoemen (niet als achtergrondmuziek)
 - o Geestelijke liederen, kinderliedjes
 - o Zeer veel mogelijk
- Belemmeringen:
 - o Bandrepertoire
 - o Popmuziek

Vanuit de visie:

- Al het personeel moet de grondslag onderschrijven en alles moet in overeenstemming zijn met de grondslag.
- Daarnaast wordt er verantwoordelijkheid verleend aan het inzicht, fatsoen en regels van het personeel.
- Bepaalde muzieksoorten kunnen wel gebruikt worden als de bedoeling onderbouwd kan worden.
- Mogelijkheden en belemmeringen houden nauw verband met de prioriteit voor het gebruik van geld/ruimte
- Muziektherapie zou wel mogelijk zijn vanuit een samenwerkingsverband tussen de verschillende scholen of vanuit een instelling (muziektherapiepraktijk), om binnen de muren van de school zelfstandig bezig te zijn.

4.A Samuëlschool (SBO), Kapelle

1. *Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)*

25-50 procent

2. *Welke problemen hebben zij?*

o Naar binnen gekeerde problemen	
▪ Angstig gedrag	→ Veel
▪ Depressief gedrag	→ Weinig
▪ Teruggetrokken gedrag	→ Weinig
▪ Somatische problemen	→ Weinig
o Naar buiten gekeerde problemen	
▪ Agressief gedrag	→ Veel
▪ Niet aan regels houden	→ Veel
o Sociale problemen	→ Veel sociale problemen in de gezinnen

o Aandachtsproblemen	→ Veel
o Anders, nl.....	→ Epilepsie (hierdoor littekenweefsel in de hersenen) → Autisme

3. *Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?*

Ja.

4. *Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?*

- Eerst zelf oplossen door de leerkrachten in overleg met intern begeleider.

Extra begeleiding:

- Als de problemen escaleren of als de leraren en leerlingen er last van hebben.
- Als het kind een bedreiging vormt voor zichzelf of voor anderen.
- Sociale vaardigheidstraining: als kinderen geen sociaal inzicht hebben, er buiten staan, weinig contact maken of weinig weerbaar zijn.
- Kinderen mogen hiervoor niet te jong zijn, wel talig, en geen ADHD hebben (stoorzender voor de groep).

5. *Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?*

o Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	→ Het pedagogisch klimaat staat hoog in het vaandel: wat heeft het kind nodig → Aanwezig zijn fysiotherapie en logopedie → Er is een sociale vaardigheidstraining → In het lesprogramma wordt de PAD-methode veel gebruikt
o Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	→ Autistenteam en consulente team kunnen ingeschakeld worden (= ambulante begeleiding van leerkrachten) → Maatschappelijk werker adviseert en begeleidt de ouders, als zij dat willen → Kinderen kunnen doorverwezen worden naar de 'carousel' = onderzoeksinstituut, dat problemen van kinderen onderzoekt waar de school zelf niet uitkomt Begeleiding die de kinderen krijgen: → Naschoolse opvang (door sociale problemen) → Begeleiding van een Riagg of van Eleos

6. *Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?*

- Problemen oplossen heeft tijd nodig, ze zijn niet zomaar opgelost
- Soms zou een kind wel meer begeleiding nodig hebben, dan geeft de school advies voor begeleiding bij Eleos of andere instellingen, maar soms gaan de ouders hier niet op in en krijgt het kind geen extra begeleiding.
- Sociale vaardigheidstraining is soms niet toereikend.

7. *Wat is de visie van uw school voor reformatoisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?*

- Geen visie op papier: doordat er eerst gefocust wordt op de leervakken

- De school is wel in voor nieuwe dingen (muziekgroep met instrumenten, die langskwam), maar het moet altijd getoetst worden.
- Toetsing aan de reformatorische identiteit. Alles moet ten dienste zijn van God.
- Alles moet verantwoord worden (naar bestuur/directie), er moet een doel voor zijn om te bereiken.
- Muzieklessen zijn 'ondergeschoven kindje'.

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

- De leerlingen zouden er wel baat bij kunnen hebben, muziek kan helend werken. Maar er wordt ook vaak gezegd: oplossingen en hulp zijn alleen bij de Heere verkrijgbaar.
- Als de school in de gelegenheid was, zou er zeker gebruik van gemaakt worden.

9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

- Mogelijkheden:
 - o Schoolinstrumentarium
 - o Blaasinstrumenten
 - o Gitaar
 - o Hoorspelen worden af en toe gedaan
 - o Kinderliedjes, geestelijke liederen, psalmen
 - o Gebaren en bewegingen bij muziek
 - o Vooral gebruik van klassieke muziek
- Belemmeringen:
 - o Popmuziek
 - o Drumstel
 - o Elektrische gitaar
 - o Circusmuziek
 - o Geen gospel
 - o Geen new-age
 - o Geen dans

Vanuit de visie:

- Zie vraag 7.

4.B Ebenhaëzerschool (ZML), Kapelle

1. Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)

(Bijna) honderd procent

2. Welke problemen hebben zij?

o Naar binnen gekeerde problemen	→ De problemen zijn zeer divers, er zijn veel mengvormen Veel voorkomend zijn: → Angststoornissen → ADHD → Autisme
▪ Angstig gedrag	
▪ Depressief gedrag	
▪ Teruggetrokken gedrag	
▪ Somatische problemen	
o Naar buiten gekeerde problemen	
▪ Agressief gedrag	
▪ Niet aan regels houden	
o Sociale problemen	
o Aandachtsproblemen	
o Anders, nl.....	

3. Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?

Ja.

4. Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?

- Naar aanleiding van leerlingbespreking, met hulp van de commissie van begeleiding.
- Waar schiet de school te kort in de begeleiding?
- Externe hulp wordt gezocht in overleg met de ouders
- Het ligt aan het probleem of er ook thuis begeleiding wordt gegeven.

5. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?

o Binnen school:	→ In het hele onderwijsprogramma is de hulpverlening/begeleiding ingebed. Alles is ten dienste van de sociaal-emotionele ontwikkeling → Er wordt gewerkt op het niveau van de leerling, vanuit het zelfbeeld van het kind → Er is een positieve insteek, vanuit vaardigheden die ze kunnen – zelfbeeld versterkend → Sociale vaardigheidstraining vooral voor oudere leerlingen → PAD-methode wordt gebruikt → Logopedie/fysiotherapie/ergotherapie (wordt ingehuurd)/spelbegeleiding door 2 personeelsleden die hierin geschoold zijn, om probleem te achterhalen, diagnose te stellen en ook voor training → Er zijn kleine lesgroepen, dus veel individuele begeleiding
▪ Spelbegeleiding (individueel/groep)	
▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep)	
▪ Anders, nl....	

o Buiten school	→ Er wordt hulp ingehuurd bijvoorbeeld bij kinderen met een trauma (door veel frustraties op basisschool)
▪ Gesprekstherapie	→ SPD/MEE – individueel of gezamenlijk
▪ Creatieve therapie	→ Ook wordt het consulententeam om hulp gevraagd
▪ Psychotherapie	→ Voor kinderen met meer psychiatrische problemen wordt er hulp gevraagd bij een RIAGG voor speltherapie
▪ Anders, nl....	

6. *Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?*

- Hulpverlening is vaak gespecialiseerd in óf psychiatrische stoornissen óf verstandelijk gehandicapten.
- Voor niet-pratende kinderen die hulp nodig hebben (combinatie van 2 specialisaties) is er (soms) geen hulp te vinden. Dan schiet de hulp wel te kort.

7. *Wat is de visie van uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?*

Muziek is een heel belangrijk onderdeel, bij de jongere kinderen vooral om een situatie of overgang aan te geven

- Muziek is een vak, maar vooral geïntegreerd in het werken rond thema's
- Oudere kinderen: leren zelfstandig te recreëren
- Koor – vrije tijds besteding, aansluiting zoeken bij kinderkoor
- Muzieknotaties aanleren, eventueel om muziekles te nemen
- Muziek wordt gebruikt ten dienste van het functioneren in de maatschappij
- Jongere kinderen: sfeer, informatieverwerking (liedjes)
- Er wordt zelf muziek gemaakt en beluisterd
- Er is een leerlijn voor bepaalde groepen, welke onderdelen aan bod moeten komen
- Maat, ritme spreekt de leerlingen sterk aan
- Energie kan gekaderd naar buiten gelaten worden

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

- Bij laag-functionerende kinderen zou muziektherapie wel een ingang kunnen zijn.
- Er moet dan meer op de ervaringssfeer gericht worden, op de ontspanning, rust.
- Spelsituaties/rollenspelen zijn vaak moeilijk voor laag-functionerende kinderen.

9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

- Mogelijkheden:
 - o Orff-instrumentarium
 - o Keyboard
 - o Blaasinstrumenten
 - o Kinderen nemen zelf instrumenten mee: citer, gitaar, drumstel
 - o (Bijna) alle instrumenten kunnen, maar wel zelf reguleren en verantwoorden
 - o Kinderliedjes
 - o Geestelijke liederen: eerbiedig, rustig
 - o Inhoudelijk moet het goed zijn

- Belemmeringen:
 - o Gospel
 - o Popmuziek (vanuit identiteit en rekening houdend met de problematiek)
 - o Opzwepende/opwindende muziek
 - o Beat/rock/jazz
 - o New-age

Vanuit de visie:

- Reformatorische identiteit hebben is must

5.A Eliëzerschool (SBO), Zwolle

1. Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)

50-75 procent

2. Welke problemen hebben zij?

o Naar binnen gekeerde problemen ▪ Angstig gedrag ▪ Depressief gedrag ▪ Teruggetrokken gedrag ▪ Somatische problemen	→ Alle problemen komen voor, ook in verschillende combinaties
o Naar buiten gekeerde problemen ▪ Agressief gedrag ▪ Niet aan regels houden	
o Sociale problemen	
o Aandachtsproblemen	
o Anders, nl.....	→ Autisme, ADHD

3. Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?

Ja.

4. Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?

- Naar aanleiding van leerlingbespreking.
Er is een standaardlijst die op basisscholen ook gebruikt wordt (licor/bolero – een kind wordt op allerlei terreinen bekeken), hier zit een schaal aanvast die aangeeft hoe een kind is ontwikkeld. De school heeft deze limiet overgenomen en iets aangepast. Als een kind hieronder zit, wordt er gekeken naar meer begeleiding.
Ook wordt er een sociogram gemaakt.
- Naar aanleiding van een vraag van de leerkracht en/of ouders.
- Eerst gezamenlijk oplossen.
- Afnemen van testen en verder onderzoek door orthopedagoog – daarna eventueel doorverwijzen/adviseren van ouders voor verdere begeleiding.
- Als de expertise van de school niet ver genoeg reikt, wordt er verwezen naar begeleiding buiten school.

5. Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?

o Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	→ Vooral begeleiding in de dagelijkse omgang/het klimaat → IB'er stelt samen met leerkracht een handelingsplan (bijvoorbeeld een beloningssysteem) op om de leerling te helpen → Sociale vaardigheidstraining: 6 leerlingen per jaar (methode 'welles/nietes' – gebaseerd op de Goldsteinmethode) – door leerkrachten die hiervoor opgeleid zijn → Psychomotorische kindtherapie (door opleiding en stage van een leerkracht incidenteel dus, nu met 2 leerlingen) → Fysio + logopedie (niet echt psychosociale problemen)
o Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	Kinderen worden doorverwezen naar een Riagg of naar Eleos Begeleiding die de kinderen krijgen: → Sociale vaardigheidstraining voor kinderen met PDD-nos of algemene problematiek → Gesprekstherapie → Andere begeleiding → Cognitieve gedragstherapie

6. Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?

- Over het algemeen is de begeleiding toereikend/genoeg.
- Soms gaat het moeizaam met het kind op school, maar dan is de school misschien niet de goede vorm van onderwijs voor de leerling.

7. Wat is de visie van uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?

- Er is geen speciale visie hiervoor.
- Het moet overeenkomen met de algemene reformatorische visie van de school.
- Leerkracht heeft identiteit van de school en weet wat wel en niet kan.
- Er is een lijst met liederen die gezongen worden, een lesmap.
- Elk jaar is er een muziekproject. Het is een activiteit waar we 'levende' muziek bij de kinderen willen brengen (of de kinderen daar naar toe brengen). Soms kunnen niet alle kinderen op een dag die activiteit bijwonen, dan zijn er bv. 2 dagen gepland, maar elke klas doet een keer die activiteit (ongeveer een uur lang).

8. Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?

- Sommige leerlingen (met teruggetrokken gedrag) zouden los kunnen komen of een uitlaatklep kunnen hebben door muziektherapie.
- Drukke kinderen zouden rustig kunnen worden, maar dit zou niet de hele dag zo blijven.
- Er zijn vragen over het effect van muziektherapie.

9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Praktisch:

- Mogelijkheden:
 - o Er is een lijst met geoorloofde geestelijke liederen
 - o Kinderliedjes
 - o Gebruik van de liedbundel en CD 'eigen-wijs' (verantwoordelijkheid en keuze van de leerkracht)
 - o Kleine instrumenten (schoolinstrumentarium)
 - o Orgel
 - o Panfluit
 - o Cello
 - o Trompet
 - o Piano in principe niet afkeuren (is niet aanwezig)
 - o Gitaar in principe niet afkeuren (is niet aanwezig) – het heeft een negatieve klank gekregen omdat hij de reformatorische gezindte is binnengekomen met populaire en evangelische/opwekking/gospeltint, maar het instrument moet niet afgekeurd worden, er kan ook klassiek op gespeeld worden
 - o Klassieke muziek wel
 - o Beweging (bij gym en bewegingsliedjes)
- Belemmeringen:
 - o Drumstel liever niet, sommige leerlingen hebben die wel, maar wordt niet in school gehaald
 - o Populaire muziek
 - o Dans niet

Vanuit de visie:

- Op het SBO wordt er niet voor gekozen: andere prioriteiten, geen financiële middelen
- SBO is meer didactisch gericht
- Fysiotherapie is aanwezig doordat die vanuit een instelling/praktijk wordt gegeven, maar niet gefinancierd door de school. (door verzekering of zelf betalen door ouders)
- Eventueel zou muziektherapie zo ook kunnen

5.B Obadjaschool (ZML), Zwolle

1. *Hoeveel procent van de leerlingen op deze school heeft psychosociale problemen? (<25, 25, 50, 75, >75 procenten, eventueel aantallen)*

50-75 procent

2. *Welke problemen hebben zij?*

o Naar binnen gekeerde problemen ▪ Angstig gedrag ▪ Depressief gedrag ▪ Teruggetrokken gedrag ▪ Somatische problemen	→ Combinatie van genoemde problemen
o Naar buiten gekeerde problemen ▪ Agressief gedrag ▪ Niet aan regels houden	
o Sociale problemen	
o Aandachtsproblemen	
o Anders, nl.....	

3. *Krijgen de kinderen met psychosociale problemen nu extra begeleiding?*

Ja.

4. *Wat zijn de indicatie-criteria voor extra begeleiding?*

- Naar aanleiding van een leerlingbespreking: kinderen die opvallen in hun gedrag, het moeilijk vinden om emoties te uiten of om met anderen of zichzelf om te gaan.

5. *Door welke vormen van begeleiding en hulpverlening worden zij nu geholpen?*

o Binnen school: ▪ Spelbegeleiding (individueel/groep) ▪ Sociale vaardigheidstraining (individueel/groep) ▪ Anders, nl....	→ Veel begeleiding in de klas → Sociale vaardigheidstraining voor oudere leerlingen → Schoolmaatschappelijk werker heeft soms gesprekken met de oudere leerlingen → Logopedie – tijdens logopedie kunnen sociale vaardigheden aangeleerd worden → Fysiotherapie (buiten schoolbudget om, via AWBZ) – deze is niet sociaal-emotioneel gericht
o Buiten school ▪ Gesprekstherapie ▪ Creatieve therapie ▪ Psychotherapie ▪ Anders, nl....	→ Kinderen worden soms doorverwezen naar Eleos, daar is er vooral begeleiding in de vorm van ouderbegeleiding, omdat er vaak meer mis is in het sociale leven (sociale problemen).

6. *Is deze begeleiding en hulpverlening toereikend voor alle zorgleerlingen met psychosociale problemen?*

- Nee, er vallen zeker veel kinderen buiten de boot. Je wilt ze wel helpen, maar je formatie schiet te kort.
- De taak van school is om kinderen te begeleiden in hun gehele ontwikkeling. Het kan gebeuren dat leerlingen dusdanig vastlopen in hun persoonlijke ontwikkeling dat je door moet verwijzen naar professionele instanties. Dan stopt je taak als school'.

7. *Wat is de visie van uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op muziekbeoefening (actief/passief)?*

- Er is geen vaste leerlijn, geen methode, ook doordat er heel verschillende niveaus zijn.
- Vooral het eigen inzicht van de leerkracht is belangrijk.
- Lagere groepen: liedjes zingen, sociale vaardigheden aanleren, aandachtsspelletjes, muzikale facetten (maat, ritme, melodie, etc.); muziek maken rond een bepaald thema, expressie.
- Oudere kinderen: moeilijk om muzikale activiteiten te verzinnen. Wat moet je met hen doen? Liedjes zingen vinden ze vaak niet leuk, het is nu meer op expressie gericht. Doos vol gevoelens wordt gebruikt, gericht op sociaal-emotionele ontwikkeling (CD met blij/boze/etc. muziek herkennen)

8. *Zouden de zorgleerlingen met psychosociale problemen baat kunnen hebben bij muziektherapie?*

- Het zou vooral kunnen helpen bij kinderen die interesse hebben in muziek.
- Het zou zeker een waardevolle therapie kunnen zijn voor kinderen.

- Leerlingen zouden geholpen kunnen worden (met sociaal-emotionele problemen) en binnen muziek zouden hiervoor veel mogelijkheden zijn.
- 9. *Wat zijn de mogelijkheden en belemmeringen voor het verlenen van muziektherapie op uw school voor reformatorisch speciaal onderwijs op basis van de visie van uw school?*

Gelijk aan SBO Eliëzerschool.

Aanvullingen:

- Bij het (af)keuren van liedjes/CD's wordt gekeken naar woordkeuze, onderwerpen, geen discomuziek
- Mogelijkheden: muziektherapie zou heel goed kunnen, bijv. zoals fysiotherapie - met een verwijsbrief van de huisarts - via AWBZ, dus buiten schoolbudget om. Of er zou een training gegeven kunnen worden door een muziektherapeut, waarbij de uitvoering wordt gedaan door de leerkracht zelf

Wie bekend is in de Bijbel, kent zeker het verhaal van koning Saul en David: toen koning Saul verschrikt werd door een boze geest, zocht hij een man die goed kon harpspelen, zodat het beter met hem zou worden.

'En het geschiedde als de geest Gods over Saul was, zo nam David de harp en hij speelde met zijn hand; dat was voor Saul een verademing, en het werd beter met hem en de boze geest week van hem.' (1 Samuël 16 vers 23)

In het verlenen van muziektherapie gaat het niet om het verdrijven van geesten, maar uit dit voorbeeld is wel te zien dat muziek een grote invloed op psychisch zieke mensen kan hebben.

Doelbewust therapeutisch inzetten

In het werk als muziektherapeut (Creatief Therapeut Muziek) staat het geven van therapie door middel van muziek centraal. Muziek kan helpen bij het oplossen van problemen in verschillende soorten van de geestelijke gezondheidszorg en daarbuiten.

Mensen kunnen positief beïnvloed worden door de muziek. De muziek kan dan als het ware werken als een mogelijkheid om te communiceren. Het wordt ook wel een non-verbale therapie genoemd, in tegenstelling tot de verbale - 'praat-' - therapieën.

Voor mensen die zich niet zo goed met woorden kunnen uiten, maar wel door middel van muziek met een ander kunnen communiceren, is dit natuurlijk een heel goede oplossing. Er komt vaak een ongedwongen sfeer als je samen muziek maakt. In die veilige sfeer kan gewerkt worden aan problemen.

De verschillende problemen waaraan gewerkt kan worden in muziektherapie, zijn:

- *Uitbreiden van contactmogelijkheden en sociale vaardigheden:* als iemand erg in zichzelf gekeerd is, geen contact met anderen maakt of juist on sociaal gedrag vertoont en zeer dominant aanwezig is.
- *Emotionele problematiek:* als iemand het moeilijk vindt om gevoelens te benoemen en te uiten, als iemand depressief is of faalangst heeft.
- *Dementie:* acceptatie van het achteruitgaan van de verstandelijke vermogens en het zoeken naar wat men nog wel kan.
- *Concentratieproblematiek:* om de spanningsboog te vergroten en te oefenen om de aandacht te richten op een activiteit

Gebruikte soorten muziek

Er zijn veel verschillende muziekvormen die gebruikt kunnen worden in muziektherapie. Een muziektherapeut past zich aan de doelgroep aan. Ouderen kennen vaak geen moderne muziek, hen spreken vaderlandse of oude liedjes vaak meer aan. Jongeren worden vaak niet aangesproken door klassieke muziek, maar door andere soorten. Kinderliedjes met bewegingen en gebaren zijn heel geschikt bij kinderen en verstandelijk gehandicapten.

In muziektherapie wordt heel veel gebruik gemaakt van improvisaties. Vaak zijn deze helemaal vrij, dus niet gebonden aan muzikale kwaliteit, maar therapeutisch heel goed bruikbaar. Je kunt dan je gevoel er beter in leggen en veel meer van jezelf laten zien. Er wordt gebruik gemaakt van veel soorten instrumenten, maar vooral de piano is een breed inzetbaar instrument.

Een andere vorm is het kiezen en zingen van liedjes door middel van een plaatjesboek of kaarten. Hierbij kunnen gebaren en bewegingen gemaakt worden. Soms wordt er alleen geluisterd naar CD's en is dit aanleiding tot een gesprek. Een andere keer wordt er met de CD meegezongen of meegespeeld. In het algemeen geldt dat er rekening wordt gehouden met de achtergrond en interesses van de individuele cliënt.

In muziektherapie wordt niet zomaar muziek gemaakt om mensen bezig te houden, maar altijd worden de doelen waar de cliënt aan werkt, in het oog gehouden. Zo kan er het meest effectief gewerkt worden. Wat voor doelen er gesteld worden en op welke manier er dus gewerkt wordt, ligt aan de problematiek van de cliënt. Doelstellingen kunnen o.a. liggen in de volgende gebieden: het nemen van initiatieven, maken van keuzes, durven benoemen en spelen van emoties, etc.

Het is niet zo dat er helemaal niet gepraat wordt in deze therapie. Soms wordt met woorden het verband met het dagelijks leven gelegd, zodat de therapie ook buiten de therapieruimte invloed heeft en met goed gevolg afgesloten kan worden.¹⁶

¹⁶ Ebbers, L.J., 'Muziek beïnvloedt mensen', Daniël, jongerenblad van de Jeugdbond Gereformeerde Gemeente, 2004, 3, p.7-10